

*Giedrius Česnakas**

Vytauto Didžiojo universitetas

Energetinis saugumas Baltijos – Juodosios jūros regione: nesaugumo ištakos ir poveikis valstybėms

Per pastaruosius dvidešimt metų nepriklausomoms Baltijos – Juodosios jūros valstybėms didžiausios grėsmės nacionaliniam saugumui kilo energetinio saugumo sektoriuje, daugiausia dėl išorinių (sisteminių) ir vidaus politikos veiksnių. Straipsnis nagrinėja trijų posovietinių Baltijos – Juodosios jūros regiono valstybių: Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos energetinio saugumo problemas naftos ir gamtinių dujų sektoriuose. Šių trijų valstybių vidaus, užsienio ir saugumo politikos yra labai skirtingos, kaip ir jų energetiniai poreikiai. Trijų skirtingų atvejų studija leidžia identifikuoti grėsmių energetiniam saugumui šaltinius, įvertinti energetinio nesaugumo poveikį vidaus ir užsienio politikai, nustatyti, kokį poveikį valstybių užsienio ir vidaus politikos pozicijos turi su energetiniu saugumu susijusių problemų sprendimui.

Įvadas

Posovietinės erdvės, Baltijos – Juodosios jūros regiono¹ valstybės, per dvidešimt metų po Sovietų Sąjungos žlugimo nesugebėjo sumažinti priklausomybės nuo iš Rusijos Federacijos importuojamų energijos išteklių. Regiono valstybėms Rusija yra didžiausia, o kai kurioms – vienintelė pirminių energijos išteklių tiekėja. Valstybių priklausomybė nuo Rusijos energijos išteklių suformuota XX a. 7-8 dešimtmečiuose Sovietų Sąjungai vykdant plačią energetikos infrastruktūros plėtrą. Vystant energetikos infrastruktūrą Sovietų Sąjungos respublikose nebuvo kuriamos energijos išteklių tiekimo alternatyvos. Sovietų Sąjungos poreikius tenkino nuosavi ištekliai, ji pirmavo pagal pirminių energijos išteklių gavybą pasaulyje. Pirminių energijos išteklių tiekimas Sovietų Sąjungoje buvo projektuojamas tik viena kryptimi – iš Rytų (bei Vidurio Azijos) į Vakarus. Alternatyvių energijos

* *Giedrius Česnakas* – Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto doktorantas, Vytauto Didžiojo universiteto Energetinio saugumo tyrimų centro jaunesnysis mokslo darbuotojas. Adresas korespondencijai: Gedimino 44, 44240 Kaunas, tel. 8-680-72207, el. paštas: g.cesnakas@pmdf.vdu.lt

¹ Tarp Baltijos ir Juodosios jūrų esančioms valstybėms taikoma Tarpjūrio regiono (lenk. *Międzymorze*) (lot. *Intermarum*) geopolitinė sąvoka. Regiono ribos apibrėžiamos skirtingai, tačiau jo branduoliu visuomet išlieka į Abiejų Tautų Respublikos teritoriją patenkančios šiandieninių valstybių teritorijos.

išteklų tiekimo krypčių trūkumas „pririšo“ Sovietų Sąjungos respublikas, dabar nepriklausomas valstybes, prie Rusijos.

Energetinė priklausomybė nuo Rusijos nekelia tiesioginės grėsmės regiono valstybėms, tačiau didžiulė priklausomybė nuo vieno tiekėjo neabejotinai didina šių valstybių pažeidumą energetiniam ir nacionaliniam saugumui². Grėsmė regiono valstybėms kyla todėl, kad Rusija energijos išteklius suvokia ir siekia naudoti kaip užsienio politikos įrankį ar ginklą, padedantį plėsti galią ir įtaką manipuliuojant energijos šaltinių tiekimo apimtėmis ir jų kainomis geoenergetinėje Rytų Europos erdvėje.³ Rusijos veiksmus manipuliuojant energijos ištekliais galima apibrėžti kaip energetinę diplomatiją siekiant išlaikyti ir plėsti galią bei įtaką. Šiame tekste energetinis saugumas suprantamas vadovaujantis klasikiniu Daniel'io Yergin'o energetinio saugumo apibrėžimu, t.y. „galimybė užtikrinti adekvatų, patikimą energijos išteklių tiekimą prieinama kaina ir būdais, kurie nekelia pavojaus nacionalinėms vertybėms ir tikslams“⁴. Akivaizdu, kad regiono valstybės yra pažeidžiamos energetikos srityje. Rusijos energetikos kompanijų dominavimas posovietinėje erdvėje leidžia Rusijai susigrąžinti prarastą galią ir įtaką regione. Rusijos energetinės diplomatijos veiksmai dažnai prieštarauja regiono valstybių nacionaliniams ir užsienio politikos interesams bei daro įtaką valstybių vidaus ir užsienio politikos raidai.

Šio straipsnio tikslas yra ištirti ir aprašyti energetinio nesaugumo priežastis, procesus ir pasekmes trimis Baltijos – Juodosios jūros regiono valstybėms: Lietuvai, Baltarusijai ir Ukrainai po Sovietų Sąjungos dezintegracijos iki 2011 m. Energetinio nesaugumo ištakoms ir jų poveikiui ištirti atliekama istorinė, aprašomojo, lyginamojo pobūdžio trijų atvejų analizė. Tokį pasirinkimą lėmė atvejų geografinis artumas, bendra istorinė patirtis ir energetinė priklausomybė nuo Rusijos. Valstybių vidiniai skirtumai tai pat leidžia plačiau analizuoti energetinių pažeidimų ir grėsmių kilmės priežastis, jų pasekmes, kurias veikia vidiniai veiksniai.

Visose trijose valstybėse skiriasi politiniai režimai: Lietuvoje įsitvirtinusi konsoliduota demokratija, Baltarusijoje stiprėja autoritarinis režimas, o Ukrainoje niekaip neįsigali stabilus demokratinis režimas. Skiriasi ir valstybių užsienio politikos vektoriai: Lietuvoje iš karto po nepriklausomybės atkūrimo įsitvirtino euroatlantinis užsienio politikos vektorius; Baltarusija orientuojasi į Rusiją, tačiau kartais siekia balanso didindama bendradarbiavimą su Europos Sąjunga (ES) ir jos

² Sąvoka pažeidumas (angl. *vulnerability*) plačiai pradėta vartoti Barry Buzan knygoje „Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo“. Pažeidumas nurodo saugumo ar saugumizuotų objektų savybes arba aplinkos sąlygas, dėl kurių gali atsirasti reali žala.

³ “No legitimate interest is served when oil and gas become tools of intimidation or blackmail, either by supply manipulation or attempts to monopolize transportation.” Dick Cheney, US Vice President May 4, 2006 Vilnius Conference. Woehrel S., *Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries*, Congressional Research Service, 2009 September 2, p.14-15, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>, 17 06 2011.

⁴ Yergin D., “Energy security in the 1990s”, *Foreign Affairs*, 67 (1), 1988, p. 110–132, p. 111.

valstybėmis narėmis; Ukraina išlaiko daugiavektorinę užsienio politiką, orientuotą į Rusiją, ES, bei kiek mažiau – į JAV. Lietuva sėkmingai integrovosi į ES ir Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją (NATO). Baltarusija priklauso Nepriklausomų valstybių sąjungai (NVS), nuo 1996 m. su Rusija dalyvauja Sąjunginės valstybės kūrimo procese, o nuo 2010 m. dalyvauja Rusijos, Baltarusijos ir Kazachstano muitų sąjungoje. Ukraina, išlaikydama savo daugiakryptę užsienio politiką, tik formaliai priklauso NVS ir vengia gilinti integraciją su ES ir Rusija. Tai suponuoja, kad analizuojamų valstybių struktūrinė galia yra labai skirtinga. Skiriasi valstybių energijos išteklių poreikiai⁵, valstybių svarba išteklių tranzitui iš Rusijos į Europą, tranzito pajėgumai⁶. Analizės atveju pasirinkimas leidžia atlikti plačią giluminę energetinio nesaugumo kilmės priežasčių analizę bei paaiškinti, kodėl viena valstybė susidūrė ar nesusidūrė su didesniu energetiniu nesaugumu lyginant su kitomis analizuojamomis valstybėmis. Straipsnyje daugiausia dėmesio telkiama į Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos santykius su Rusija. Vis dėlto, Rusija nėra vienintelis energetinio nesaugumo šaltinis. Analizuojamose valstybėse vykstantys procesai dažnai tampa energetinio ir nacionalinio nesaugumo priežastimis. Straipsnyje koncentruojamasi į regionui kylantį energetinį nesaugumą dviejų tipų pirminių energijos šaltinių – naftos ir gamtinių dujų – sektoriuose. Procesų, susijusių su kitų tipų energijos šaltiniais, analizė apims tik šių procesų įtaką energetiniam saugumui gamtinių dujų ir naftos sektoriuose.

Istorinės lyginamosios analizės metodo naudojimas trijų valstybių energetiniam saugumui nagrinėti yra naujas reiškinys Lietuvos energetinio saugumo ir tarptautinių santykių studijose. Energetinį saugumą analizuojantys autoriai – G. Vitkus, T. Janeliūnas ar A. Molis – straipsniuose yra pateikę išsamias grėsmių Lietuvos energetiniam saugumui analizes, tačiau Lietuvos atvejis nebūdavo pa-

⁵ 2009 m. Lietuva importavo 2,5 mlrd. m³, Baltarusija 17,6 mlrd. m³, Ukraina 37,8 mlrd. m³ gamtinių dujų, kurios importuojamos išskirtinai iš Rusijos. 2010 m. Lietuva suvartojo 2,7 mln. t., Baltarusija – 6,6 mln. t., Ukraina – 11,6 mln. t. naftos per metus, neskaičiuojant perdirbimo ir naftos produktų eksporto. Absoliučiai didžioji naftos dalis buvo tiekama iš Rusijos, kitų tiekėjų nafta nesudaro net minimalios alternatyvos. Remtasi „BP Statistical Review of World Energy June 2011“.

⁶ Lietuva yra svarbi tik užtikrinant gamtinių dujų tranzitą dujotiekio į Kaliningrado sritį, kurio pajėgumai 2010 m. siekė 2,5 mlrd. m³. Per Baltarusiją galima transportuoti iki 51 mlrd. m³, o per Ukrainą tranzitu tiekama iki 117 mlrd. m³ gamtinių dujų. „Družbos“ naftotiekis, kuris eina per Baltarusiją ir Ukrainą, ir yra vienas svarbiausių naftotiekių aprūpinant Europos valstybes nafta iš Rusijos, jo pajėgumai siekia 1,2–1,4 mln. barelių per dieną.

teikiamas kitų regiono atvejų kontekste⁷. Trijų atvejų analizės metodas leidžia tiksliau nustatyti energetinių grėsmių kilmės priežastis, jų skirtumus ir pranašumus, atskleisti energetinio saugumo poveikį ekonominiams, socialiniams ir politiniams procesams, taip pat įvertinti, kaip kito energetinis saugumas kiekvienoje iš šalių, išryškinant bendras tendencijas.

1. Lietuvos atvejo analizė

1.1. Energetinis nesaugumas Lietuvos Respublikos nepriklausomybės pradžioje ir jo pasekmės tolesnei valstybės raidai

Grėsmė energetiniam Lietuvos saugumui kilo iš karto po nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. kovo 11 d. Lietuvai tą paskelbus nuo balandžio 20 d. iki liepos 2 d. Maskva nutraukė naftos tiekimą⁸. Maskva buvo įsitikinusi, kad ekonominė ir energetinė sovietinių respublikų priklausomybė leis išlaikyti Sovietų Sąjungos integralumą. Naftos embargas ir politinis Maskvos spaudimas privertė Lietuvą paskelbti Nepriklausomybės atkūrimo akto moratoriumą. Sovietų Sąjungos dezintegracija tapo neišvengiama tik po 1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje. Tačiau Rusija ir toliau ekonominėmis ir energetinėmis priemonėmis siekė išlaikyti savo įtaką posovietinėje erdvėje.

1992 m. Rusija nutraukė naftos tiekimą Lietuvai keturioms dienoms, reikalaujama už energijos išteklius mokėti „tvirta valiuta“, o ne prekėmis ir produktais⁹. Rusija Baltijos valstybėms pradėjo pardavinėti naftą rinkos kaina, nors tuo pat metu Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) narės naftą pirkdavo kur kas žemesne „subsidijuojama“ kaina¹⁰. 1992 m. liepą – rugpjūtį Rusija Lietuvai dar

⁷ Žiūrėti daugiau: Janeliūnas T., Molis A., „Energy Security in Lithuania: Challenges and Perspectives“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2005*, 2006, p. 200–233; Vitkus G., „Russian Pipeline Diplomacy: A Lithuanian Response“, *Acta Slavica Iaponica*, 26, 2009, p. 25–46; Budrys K. „Bendradarbiavimo su Lenkija įtaka Lietuvos energetiniam saugumui“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2007*, 2008, p. 213–240; Janeliūnas T., „Lithuanian energy strategy and its implications on regional cooperation“, in Sprūds A., Rostoks T., eds., *Energy: Pulling the Baltic Sea Region together or apart*, Riga: Zinatne, 2009, p. 190–222. Dviejų – Lietuvos ir Baltarusijos energetinio saugumo atvejų analizė atliekama Lietuvos mokslo tarybos finansuojamame mokslinių tyrimų projekte „Lyginamasis Lietuvos ir Baltarusijos energetinio saugumo vertinimas tarpdalykiniu požiūriu“ Vytauto Didžiojo universiteto Energetinio saugumo tyrimų centre.

⁸ Janeliūnas T., „Lithuanian energy strategy and its implications on regional cooperation“, in Sprūds A., Rostoks T., eds., *Energy: Pulling the Baltic Sea Region together or apart*, Riga: Zinatne, 2009, p. 190–222, p. 191.

⁹ Larsson R. L., *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's reliability as Energy Supplier*, Stockholm: FOI-Swedish Defence Research Agency, 2006, p. 184–185.

¹⁰ Lieven A., *Pabaltijo revoliucija: Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę*, Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 1995, p. 350.

kartą nutraukė naftos tiekimą bei sumažino gamtinių dujų tiekimą 55 procentais dėl skolos už energijos išteklius. Rusija taip pat uždraudė Lietuvai reeksportuoti naftą¹¹. Naftos reeksportas būtų leidęs įgyti „tvirtos valiutos“, o tai palengvintų atsiskaitymus už energijos išteklių importą. 1992 m. rudenį Rusija sustabdė naftos tiekimą Lietuvai, dėl kurio vienintelė naftos perdirbimo įmonė Baltijos šalyse, Mažeikiuose, turėjo sustabdyti veiklą¹². Energijos išteklių tiekimo sustabdymas 1992–1993 m. žiemą ir keturis kartus išaugusios kainos subrandino ekonominio, socialinio ir politinio nepasitenkinimo nuotaikas. Tiekimo sustabdymas, išaugusios kainos, drauge su lygiagrečiai vykstančiais procesais (ekonominis nuosmukis, pragyvenimo lygio ir BVP smukimas, nedarbo lygio augimas, politikos stabilumo stoka) didino nepasitenkinimą Sąjūdžio vyriausybėje bei lėmė palankiau Rusiją vertinančių jėgų, buvusių komunistų, pasivadinusių Lietuvos demokratine darbo partija, sugrįžimą po 1992 m. rudenį vykusią priešlaikinių Seimo rinkimų¹³.

Išteklių tiekimo sustabdymas 1990–1993 m. veikė Lietuvą politiškai. Nutraukdama išteklių tiekimą Maskva siekė išsaugoti Sovietų Sąjungą, o tam nepavykus – manipuluoti politiniais procesais Baltijos šalyse. Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro pirmojo pavaduotojo Vitalijaus Čiurkino teigimu, energijos išteklių tiekimo nutraukimas buvo „galimos alternatyvos“ (angl. *probable options*) Rusijos politikai Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje¹⁴. Tokio tipo pareiškimai rodo, kad Maskva iš karto po Sovietų Sąjungos dezintegracijos energijos išteklius suvokė kaip užsienio politikos įrankius, leidžiančius išlaikyti ir plėsti Rusijos įtaką užsienyje.

Rusijos manipuliavimas energijos išteklių tiekimu ir kainomis lėmė lietuviškų prekių brangimą. Tai drauge su kitais ekonominiais veiksniais (mažas lietuviškų prekių patrauklumas Vakarų rinkose ir nesugebėjimas konkuruoti), vedė šalį ekonominės bei socialinės krizių link¹⁵. Lietuvos ūkio atsigavimas buvo ilgas ir sudėtingas procesas. Energijos išteklių kainų šokas vertė Lietuvą transformuoti ir modernizuoti ūkį, vystyti energetiškai efektyvią pramonę¹⁶. Energijos išteklių kainų šokas neigiamai veikė ūkį trumpuoju laikotarpiu, tačiau tai vedė efekty-

¹¹ Larsson, (išnaša 9), p. 185.

¹² *Ibidem*, p. 185.

¹³ Lietuvos Respublikos Seimas, 1992–1996 m. Seimas: Lietuvos demokratinės darbo partijos frakcija, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4506&cp_d=54366&cp_k=1, 17 06 2011.

¹⁴ Larsson, (išnaša 9), p. 190.

¹⁵ 1991 m. BVP lygis vėl buvo pasiektas tik 2004 m. (lyginant su 2000 m. BVP). Lietuvos statistikos departamentas, M2010201: Bendrasis vidaus produktas (BVP). *Požymiai, metai*, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>, 17 06 2011.

¹⁶ Energetinis efektyvumas išaugo du kartus, palyginti su 1991 m. Enerdata, *Energy intensity of GDP at constant purchasing power parities Year: 2009*, <http://yearbook.enerdata.net/energy-intensity-GDP-by-region.html>, 17 06 2010.

vesnės pramonės link, todėl ilguoju laikotarpiu Lietuva tapo mažiau pažeidžiama energijos išteklių kainų pokyčių. Taip pat galima daryti prielaidą, kad išskirtinai valiutiniai atsiskaitymai, atsakant natūrinių mainų, iš dalies apribojo Rusijos galimybes manipuluoti energijos šaltinių tiekimu ir jų kainomis, sumažino grėsmę nacionaliniam saugumui.

1.2. Energetinis nesaugumas naftos sektoriuje: Mažeikių naftos perdirbimo įmonės privatizavimo procesas

1993–1998 m. tarp Lietuvos ir Rusijos buvo ganėtinai rimtų dvišalių politinių pozicijų išsiskyrimų, tokių kaip Rusijos kariuomenės išvedimas ir Kaliningrado tranzito problemos¹⁷. Lietuva taip pat deklaravo siekius tapti Europos Sąjungos ir NATO nare. Tai prieštaravo Rusijos užsienio politikai Baltijos šalių atžvilgiu. Lietuvos siekis integruotis į NATO metė iššūkį Rusijos siekiui išlaikyti įtaką „tradicinėje įtakos zonoje“ bei jos saugumo interesams. Vis dėlto, 1993–1998 m. laikotarpiu nebuvo jokių didesnių energetinių konfliktų tarp Rusijos ir Lietuvos. Tai lėmė Rusijos vyriausybės galios energetikos sektoriuje mažėjimas dėl privatizacijos ir nepriklausomų energetikos kompanijų kūrimosi¹⁸. Be to, Rusija buvo susikoncentravusi į įtakos plėtrą prioritetinėje erdvėje: Baltarusijoje, Ukrainoje, Pietų Kaukaze, Centrinėje Azijoje.

Konfliktai energetikos srityje tarp Rusijos ir Lietuvos atsinaujino, kai Lietuva paskelbė planus privatizuoti Mažeikių naftos perdirbimo įmonę. Rusijos naftos kompanija „Lukoil“ siekė šios įmonės, tačiau Lietuvos vyriausybė laikėsi ūkio ministro Vinco Babiliaus išsakytos pozicijos „neprireisim Ivano prie vamzdžio“¹⁹. Lietuvos vyriausybė pardavė „Mažeikių naftos“ kompaniją kartu su Būtingės naftos terminalu, per Lietuvą einančiais naftotiekiais ir produktotiekiais JAV korporacijai „Williams International“. Tokia plati naftos infrastruktūros privatizacija būtų smarkiai išplėtusi Rusijos įtaką Lietuvai, kadangi perdirbimo įmonė

¹⁷ Vitkus G., *Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizavimo perspektyva*, Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 30.

¹⁸ Vyriausybė gali yra valstybės (angl. national) galios dalis, kurią valstybės vyriausybė gali naudoti savo tikslams pasiekti. Privatizacija sumažino Rusijos vyriausybės galimybes tiesiogiai naudoti energijos išteklius kaip užsienio politikos priemonę, o su Putino atėjimu prasidėję procesai, kurie didino tiesioginę vyriausybės įtaką energetikos sektoriuje padidino Rusijos vyriausybės galią naudoti energijos išteklius siekiant užsienio politikos tikslų. Vyriausybė gali sąvoką vienas pirmųjų parėdė naudoti Fadreed Zakaria knygoje „From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role“ (Princeton University Press, 1998). Vyriausybė gali – sąvokos angl. *state power* vertinys.

¹⁹ ELTA, V. Babilius niekada nesakė „neprireisiu Ivano prie vamzdžio“, *twirtina A. Kubilius*, 2005 rugsėjo 28 d., <http://www.verslobanga.lt/lt/spaudai.full/433a4b57c73c5, 17 06 2011>.

buvo ir išlieka didžiausia mokesčių į Lietuvos Respublikos biudžetą mokėtoja²⁰. Kompanija, valdanti perdirbimo gamyklą, turi galimybę daryti įtaką politiniams procesams Lietuvoje, todėl natūralu, kad Lietuva buvo linkusi leisti privatizuoti įmonę savo svarbiausios strateginės partnerės ir svarbiausios NATO valstybės – JAV – kompanijai.

Rusijos valstybinė naftos kompanija „Transneft“ sustabdė naftos tiekimą Lietuvai devynis kartus 1998–1999 m.²² Naftos tiekimo sutrikimai lėmė finansinius nuostolius. Dėl naftos tiekimo sutrikimų naftos perdirbimo įmonės veikla tapo nepelninga. Naftos tiekimo sustabdymais „Transneft“ rodė, kad pelningumui svarbiausias yra ne naftos perdirbimo įmonės valdytojas, bet tiekimo patikimumas. 2002 m. „Williams International“ nusprendė pasitraukti iš „Mažeikių naftos“. „Lukoilas“ ir vėl siekė įsigyti naftos perdirbimo įmonę, tačiau Lietuvos vyriausybė nusprendė įmonę parduoti Rusijos naftos kompanijai „Yukos“. „Yukos“ save deklaravo kaip nuo Kremliaus nepriklausomą kompaniją, suinteresuotą tik ekonomine nauda, neatstovaujančia Rusijos užsienio politikos siekiams²³. Tokia „Yukos“ pozicija tenkino Lietuvos vyriausybę. „Yukos“ „Mažeikių naftą“ valdė 2002–2006 m. 2003 m. prasidėjus „Yukos“ aferai“ ir Kremliui kėsinantis perimti „Yukos“ valdomą turtą²⁴, Lietuvos vyriausybė siekė pirma perimti „Yukos“ valdomas „Mažeikių naftos“ akcijas. Lietuvos vyriausybės tikslas buvo išvengti „Mažeikių naftos“ perėmimo Rusijos valstybės kontrolėn. Tarptautinės energetikos kompanijos, kaip „TNK-BP“, „Conoco Philips“, „Kazmunaygaz“ ir „PKN Orlen“, siekė iš „Yukos“ perpirkti „Mažeikių naftos“ akcijas. Kazachų kompanija „Kazmunaygaz“ buvo vienas realiausių investuotojų, galinčių naftos perdirbimo įmonę aprūpinti savo išgaunama nafta, tačiau Rusija spaudė „Kazmunaygaz“ atsisakyti investicijų Lietuvoje. „Transneft“ nutraukė dešimties metų naftos tiekimo sutartį su „Kazmunaygaz“²⁵. „Transneft“, taip pat kaip ir 1998 m., siekė sukurti palankią aplinką naftos perdirbimo įmonės „Lukoil“ privatizavimui. Lietuvos vyriausybė 2006 m., kaip ir 1998 m., laikėsi tos pačios pozicijos: neleisti „Mažeikių naftos“ privatizuoti Rusijos kompanijoms, turinčioms sąsajų su Kremliumi. Lietuvos

²⁰ ELTA, *Mažeikių nafta*” sumokėjo 135 mln. litų pelno mokesčio, 2005 rugsėjis, <http://www.sekunde.lt/content.php?p=read&tid=22421>, 17 06 2011.

²¹ Ramoškaitė I., *Didžiausi Lietuvos mokesčių mokėtojai šiemet biudžetą papildė beveik 0,4 mlrd. Lt mažiau*, 2010 m. lapkričio 9d., http://vz.lt/2/straipsnis/2010/11/09/Didziausi_Lietuvos_mokesciu_moketojai_siemet_biudzeta_p, 17 06 2011.

²² Larsson, (išnaša 9), p.185.

²³ Vitkus G., “Russian Pipeline Diplomacy: A Lithuanian Response“, *Acta Slavica Iaponica* (26), p. 25–46., p.30

²⁴ Kononczuk W., *The ‘Yukos Affair’, its Motives and Implications*, Warsaw: Centre for Eastern Studies, 2006, p. 40., http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_25.pdf, 18 06 2011.

²⁵ Baltic Times, *Intrigue Arround Mazeikiu Nafta Sale Increases as Kremlin Puts Squeeze on Kazakh Bidder*, 2005 lapkričio 23d., <http://www.baltictimes.com/news/articles/140911/>, 17 06 2011.

vyriausybė netgi planavo nacionalizuoti Mažeikių naftos perdirbimo įmonę, jeigu Rusijos vyriausybė perimtų visą „Yukos“ turtą²⁶.

2006 m. gegužę Lietuvos vyriausybė pritarė „Yukos“ valdomų „Mažeikių naftos“ akcijų pardavimui lenkų kompanijai „PKN Orlen“. „Mažeikių naftos“ akcijas galutinai buvo baigta parduoti tų pačių metų gruodį, tačiau dar prieš tai 2006 m. gegužės 29 d. „Transneft“ paskelbė apie galimus naftos tiekimo sutrikimus. Naftos tiekimas nutrūko liepos mėnesį po techninės avarijos „Družba-2“ naftotiekyje, išsiliejus naftai. Tarptautinė reitingų agentūra „Finch Ratings“ teigė, kad tiekimo nutraukimo priežastys buvo politinio pobūdžio, o techninė avarija – tik pretekstas²⁷. Yra prielaidų, kad naftos tiekimas Lietuvai buvo planuojamas dar iki avarijos 2006 m. liepą^{28,29}. Rusijos atstovai žadėjo, kad naftotiekio remonto darbų planai bus parengti ir pateikti Lietuvai dar iki 2007 m., tačiau to taip ir nebuvo padaryta³⁰. 2007 m. pavasarį Rusijos atstovai pareiškė, kad naftos tiekimas nebus atnaujintas, o Rusijos ambasadorius Lietuvoje Vladimiras Chikikvadzė pasiūlė Lietuvai pačiai remontuoti vamzdyną. Nutraukus naftos tiekimą vamzdynu „Družba-2“ Lietuva gali importuoti naftą tik per Būtingės ir Klaipėdos naftos terminalus bei geležinkeliais iš Rusijos. Kadangi naftą pigiausia transportuoti vamzdynais, didėjančios transporto sąnaudos mažina „PKN Orlen“ valdomos Mažeikių naftos perdirbimo įmonės pelningumą.

Nesaugumas energetinėje ir nacionalinio saugumo sferose Lietuvai kyla dėl informacinėje erdvėje esančių kategoriškų investicijų (iš Rusijos į Lietuvos energetikos sektorių) vertinimų, kuriuos išdėsto vyriausybių atstovai. Šie vertinimai suteikia galimybes manipuliuoti Lietuvos baimėmis. „PKN Orlen“, privatizavusi „Mažeikių naftą“, siekė įsigyti ir „Klaipėdos naftos“ kontrolinį akcijų paketą. Kontroliuodama „Klaipėdos naftą“ „PKN Orlen“ galėtų riboti konkurenciją naftos produktų sektoriuje, taip didindama „Mažeikių naftos“ produkcijos vartojimą ir įmonės pelningumą. Klaipėdos naftos terminalas leidžia balansuoti naftos produktų rinką Lietuvoje, o dėl importo ir eksporto galimybių dar turi ir strateginę reikšmę³¹. Nuo 2010 m. lenkų kompanija ėmėsi savotiško šantažo spaudoje teigdama, kad

²⁶ Pakalkaitė V., A. Brazauskas: „Jukos“ parduoda „Mažeikių naftą“ Lenkijos kompanijai, 2006 gegužės 23 d., <http://www.delfi.lt/news/economy/business/abrazauskas-jukos-parduoda-mazeikiu-nafta-lenkijos-kompanijai.d?id=9634192>, 18 06 2011.

²⁷ Vitkus (išnaša 23), p. 23.

²⁸ Trenin D., „Energy Geopolitics in Russia-EU Relations“ in Barysch K., ed., *Pipelines Politics and Power: The Future of EU-Russia Energy Relations*, London: Centre for European Reform, 2008, p. 15–24., p. 23.

²⁹ DELFI, *WikiLeaks: „Družba“ užsuko Rusijos vicepremieras*, 2011 m. sausio 19 d., <http://verslas.delfi.lt/energetics/wikileaks-druzba-uzsuko-rusijos-vicepremieras.d?id=41025105>, 18 06 2011.

³⁰ BNS, *Politologas A. Molis: „Rusija parodė Lietuvai alternatyvų kelią“*, 2008 m. liepos 22 d., <http://www.lrytas.lt/-12167312921214387953-politologas-a-molis-rusija-parode-lietuvai-alternatyvu-keliu.htm>, 17 06 2011.

³¹ Budrys K., „Bendradarbiavimo su Lenkija įtaka Lietuvos energetiniam saugumui“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2007, 2008*, p. 213–240., p.258–259.

naftos perdirbimo įmonė gali būti parduota vienai iš Rusijos energetikos kompanijų, kaip: „TNK-BP“, „Rosneft“ ar „Surgutneft“, jeigu nepavyks susitarti su Lietuvos vyriausybe dėl „Klaipėdos naftos“ privatizacijos^{32,33}. Abejotina, ar naftos perdirbimo įmonės pardavimas „PKN Orlen“ būtų naudingas ilguoju laikotarpiu. Mažeikių naftos perdirbimo įmonės įsigijimas buvo svarbesnis „PKN Orlen“ dėl Rusijos kompanijų konkurencinio spaudimo Lenkijos degalų rinkoje sumažinimo³⁴. „PKN Orlen“, pasitelkęs visuomenės informavimo priemones, siekė maksimizuoti spaudimą vyriausybei. Tuo pat metu atsirado požymių, kad Rusijos, kaip grėsmės energetiniam saugumui, traktavimas, bent viešojoje erdvėje, keičiasi, nors realūs investicijų iš Rusijos vertinimai išlieka nepakitę. 2010 m. Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė pareiškė, kad Mažeikių naftos perdirbimo įmonė nebėra strategiškai svarbi Lietuvai, todėl gali būti parduota Rusijos investuotojams³⁵. Mažeikių naftos perdirbimo gamykla išlieka Lietuvai svarbi ekonomiškai, nes jos pajamos yra didžiausios Lietuvoje, kartu tai reiškia, kad ji yra svarbiausia mokesčių mokėtoja³⁶. Didžiausia įmonė, užsiimanti strateginių išteklių (naftos) perdirbimu, neabejotinai turi ir politinę reikšmę. Daugkartiniai „Transneft“ sprendimai nutraukti naftos tiekimą iliustruoja, kad Rusija vertina naftos perdirbimo įmonę kaip strategiškai svarbų objektą. Keičiant retoriką siekiama mažinti įtampą santykiuose su Rusija. Tikimasi, kad nuosaikesnė retorika netiesiogiai sušvelnina daromą žalą Lietuvos energetiniam saugumui.

Naftos tiekimo nutraukimas buvo susijęs ne su rinkos mechanizmais, o su ekonomiais ir politiniais interesais. Naftos perdirbimo įmonės pardavimas Rusijos naftos kompanijoms ne tik padidintų jų pajėgumą ir pajamingumą, tačiau taip pat ir Rusijos įtaką Lietuvos energetikos sektoriui bei apskritai Lietuvos ūkiui. Lietuva siekė išvengti Rusijos energetikos kompanijų, siejamų su Kremliumi (tokių kaip „Lukoil“, kuri laikoma „Rusijos ambasadoriumi“), dominavimo vidaus rinkoje³⁷. Naftos tiekimo nutraukimas tik įtvirtindavo Lietuvos vyriausybės pozicijas nepar-

³² Lrt.lt, *Mažeikių naftos įmone domisi TNK-BP*, 2010 m. vasario 28 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-02-28-mazeikiu-naftos-imone-domisi-tnk-bp/41139>, 18 06 2011.

³³ BNS, *Rusija derasi su Lenkija dėl galimybės pirkti Mažeikių naftos perdirbimo gamyklą*, 2010 m. vasario 11 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-02-11-rusija-derasi-su-lenkija-del-galimybes-pirkti-mazeikiu-naftos-perdirbimo-gamykla/40304/comments>, 18 06 2011.

³⁴ Budrys (išnaša 31), p.255–256.

³⁵ ELTA ir Lrytas.lt, *D. Grybauskaitė: „Naftos gamykla Mažeikiuose nėra ekonomikai strateginė įmonė*, 2010 m. rugpjūčio 25 d., <http://www.lrytas.lt/-12827214201281572201-d-grybauskaitė-naftos-gamykla-mazeikiuose-nėra-ekonomikai-strateginė-įmonė-video.htm>, 18 06 2011.

³⁶ Janeliūnas T., “Lithuanian energy strategy and its implications on regional cooperation“ in Sprūds A., Roskots T., eds., *Energy: Pulling the Baltic Sea Region together or apart?*, Riga: Zinatne, 2009, p.190-222., p. 191.

³⁷ Grost I., *Lukoil: Russia's Largest Oil Company*, Rice University: James A. Baker III Institute for Public Policy, 2007, p. 28., http://www.rice.edu/energy/publications/docs/NOCs/Papers/NOC_Lukoil_Gorst.pdf, 18 06 2011.

duoti perdirbimo įmonės „Lukoil“. Privatizavusios Mažeikių naftą Rusijos kompanijos, siejamos su Kremliumi, taptų ne tik vienintelės energijos šaltinių tiekėjos Lietuvai, bet ir valdytų strateginius naftos bei dujų sektorius. Tai sukurtų kritinę Lietuvos priklausomybę nuo Rusijos ekonominėje ir politinėje sferose. Lietuvos integracija į ES liktų tik *de jure*, nes *de facto* Lietuva taptų ekonomine Rusijos kolonija, kurios politikai milžinišką įtaką turėtų Rusijos energetikos kompanijos. Šis scenarijus paaiškina, kodėl Lietuvos vyriausybės dėjo pastangų, siekdamas apriboti Rusijos kompanijų dalyvavimą Lietuvos energetikos sektoriuje.

1.3. Energetinis nesaugumas gamtinių dujų sektoriuje ir energetinės priklausomybės augimas

2004 m. Rusijos dujų kompanija „Gazprom“ privatizavo pagrindinį gamtinių dujų importuotoją ir skirstytoją Lietuvoje – „Lietuvos dujas“. „Gazpromas“ įsigijo 34 procentus įmonės akcijų už 37 milijonus JAV dolerių³⁸. Analitiku teigimu, „Gazpromas“ „Lietuvos dujas“ įsigijo mažesne kaina, nei įmonė buvo verta³⁹. Vėliau „Gazpromas“ padidino kontroliuojamą „Lietuvos dujų“ akcijų dalį iki 37,1 procento⁴⁰. Didžiausią dalį „Lietuvos dujų“ akcijų – 38,9 procento – valdo Vokietijos energetikos milžinas „E.ON Ruhrgas International“, kuris kartu su „Gazpromu“ tiesia dujotiekį Baltijos jūros dugnu „Šiaurės srovė“ (Nord Stream) bei valdo nuo 2 iki 6 procentų „Gazprom“ akcijų (skirtingais laikotarpiais). Dėl „Lietuvos dujų“ gamtinių dujų kainų itin dažnai susikerta „Gazprom“ ir Lietuvos vyriausybės, kuriai priklauso 17,7 procentų akcijų, interesai ir pozicijos. Lietuvos vyriausybės ir „Gazpromas“ itin konfliktuoja dėl gamtinių dujų kainos Lietuvai ir 2009 m. priimto Europos Sąjungos trečiojo energetikos paketo įgyvendinimo, atskiriančio tiekimą ir perdavimą gamtinių dujų ir elektros energijos sektoriuose. Siekdamas apginti savo interesus „Gazpromas“ taiko spaudimo priemones Lietuvai – aukštesnę gamtinių dujų kainą, be to, kreipėsi į Stokholmo arbitražą dėl siekio Lietuvos teismams uždrausti „Lietuvos dujų“ veiklos tyrimą. Sėkmingas trečiojo paketo įgyvendinimas leistų vystyti alternatyvas gamtinių dujų importui ir transportavimui, išvengiant „Lietuvos dujų“ dalyvavimo šiuose projektuose ir sumažinant „Lietuvos dujų“ pagrindinių akcininkų įtaką Lietuvos dujų sektoriuje.

³⁸ Smith K. C., *Russian Energy Politics in Poland, Ukraine and Baltic States*, Washington: Centre for Strategic and International Studies, 2004, p. 2-3., http://csis.org/files/media/isis/events/041019_smith.pdf, 18 06 2011.

³⁹ Molis A., *Karštas rudojo Lietuvos energetikai*, 2010 m. lapkričio 22 d., <http://www.geopolitika.lt/?artc=4346>, 18 06 2011.

⁴⁰ Lietuvos dujos, AB „Lietuvos dujos“ akcininkų struktūra 2010 m. birželio 30 d., <http://www.dujos.lt/index.php/investuotojams/akcininkai/607>, 18 06 2011.

Lietuvos gamtinių dujų sektorius pasižymi korupciniais ryšiais, kurie žeidžia Lietuvos energetinį saugumą. Nuo 1993 m. Lietuvos dujų sektoriuje buvo kuriamos įvairios dujų prekybos tarpininkų kompanijos, kurios iš „Gazpromo“ pirkdavo pigesnes dujas ir vėliau jas parduodavo Lietuvos vartotojams ir valstybinei įmonei „Lietuvos dujos“. Tokios kompanijos kaip „Jangila“, „Stella Vitae“ ir „Dujotekana“ turėjo finansines galimybes veikti politinius procesus Lietuvoje⁴¹. Galima konstatuoti, kad Lietuvos politikai, teisėsaugos ir saugumo tarnybos nesugebėjo pašalinti tarpininkų, kurių būtinybė lieka kvestionuotina, iš energijos išteklių prekybos grandinės, ir siekti, kad „Lietuvos dujos“ dujas pirktų tiesiogiai iš „Gazpromo“, be tarpininkų. Tarpininkavimo verslo įtaka iš dalies panaikinta „Gazpromo“ sprendimu – dujas visiems vartotojams pardavinėti vienoda kaina⁴². Tarpininkų žlugimas sutapo su „Gazpromo“ investicijomis į Lietuvos dujų sektorių – „Lietuvos dujas“.

Antroji pagal svarbą gamtinių dujų importuotoja į Lietuvą „Dujotekana“, kuri importuodavo iki ketvirčio visų gamtinių dujų į Lietuvą, taip pat yra netiesiogiai valdoma „Gazpromo“⁴³. „Dujotekana“ gamtines dujas perka ne tiesiogiai, kaip kitos gamtinių dujų importu į Lietuvą užsiimančios įmonės, tačiau per Šveicarijoje registruotą tarpininkę „LT Gas Stream AG“, kuri perka dujas iš „Gazpromo“. Buvęs JAV ambasadorius Lietuvoje Keithas C. Smithas ir Lietuvos žiniasklaida pabrėžia, kad pagrindinis „Dujotekanos“ akcininkas yra buvęs KGB pareigūnas, o tai didina grėsmes nacionaliniam saugumui, nes „Dujotekana“ ne kartą siekė paveikti Lietuvos politikus⁴⁴. Smithas taip pat teigia, kad būta kvestionuojamų ryšių tarp buvusio Lietuvos ministro pirmininko Algirdo Brazausko ir „Lukoilo“ generalinio direktoriaus Vagito Alekperovo⁴⁵. Robertas L. Larssonas pabrėžia kvestionuojamų ryšių tarp Lietuvos pareigūnų, politikų ir Rusijos kompanijų „Gazprom“ ir „Lukoil“ įtaką energetiniam nesaugumui, teigdamas, kad „išliekantys ryšiai“ su Rusijos vyriausybe sukuria prielaidas energetikos pažeidumui ir galimybes daryti įtaką politikai per kyšininkavimą⁴⁶. Rusijos energetikos milžinės valdo dukterines energetikos kompanijas Lietuvos gamtinių dujų ir elektros

⁴¹ Vitkus (išnaša 23), p. 34–35.

⁴² Ibidem, p. 35.

⁴³ BNS, *Dujotekanos* „pelnas pernai smuko daugiau nei 3 kartus, 2009 m. liepos 21 d., http://www.alfa.lt/straipsnis/10282781/?Dujotekanos.pelnas.pernai.smuko.daugiau.nei.3.kartus=2009-07-21_17-00, 18 06 2011.

⁴⁴ Smith, (išnaša 38) p. 2-3.

⁴⁵ Smith K. C., *Russian energy politics in the Baltics, Poland and Ukraine. A New Stealth Imperialism?*, Center for Strategic & International Studies, 2005, p. 38.

⁴⁶ Larsson, (išnaša 9), p. 189.

energijos sektoriuose⁴⁷, kurios remia politikus ir politines partijas⁴⁸. Atliekant spaudos monitoringą, pastebimos apraiškos, kad tam tikros politinės partijos gina energetikos kompanijų, turinčių ryšių su Rusijos kompanijomis, interesus, juos priešpriešindamos valstybės interesams⁴⁹. Išliekantys stiprūs ryšiai tarp politikų ir energetikos kompanijų neleidžia tikėtis politinių sprendimų, atspindinčių išimtinai Lietuvos valstybės interesus, todėl grėsmės lygis politinėje sferoje išlieka didelis, tačiau netiesioginis. Susidaro situacija, kai valstybės lygmeniu siekiama energetinio saugumo ir energijos išteklių tiekimo diversifikacijos didinimo, tačiau individų lygmeniu asmeniniai interesai didina grėsmes energetiniam ir nacionaliniam saugumui. Galima daryti prielaidą, kad energetinio saugumo projektų neišvystymas yra susijęs būtent su korupcija, kuri energetikos srityje didina pažeidžiamumą ilgos ir labai ilgose trukmės laikotarpiais.

Lietuva energetinį saugumą gamtinių dujų sektoriuje turėjo pasiekti už gamtines dujas pradėjusi mokėti tokią pat kainą kaip ir kitos ES valstybės. Vis dėlto Rusija dėl dominuojančios pozicijos rinkoje išlaiko galimybes manipuliuoti energijos išteklių kainomis. „Gazpromas“ diskriminuoja Lietuvą kitų dujų importuotojų atžvilgiu. Lietuva už gamtines dujas moka vidutiniškai 30 JAV dolerių brangiau nei Vokietija⁵⁰, nors yra geografiškai arčiau gamtinių dujų telkinių, o tai lemia ir mažesnes tranzito išlaidas nei tiekiant dujas Vokietijai. Tai aiškiai patvirtina, kad „Gazprom“ dujų kaina prasilenkia su ekonominiu racionalumu. Kiekviena manipuliacija energijos išteklių kainomis, nepaklūstanti rinkos kainos nustatymo logikai, gali būti laikoma politiška motyvuota ir varžančia ūkio konkurencingumą. Neskaidri gamtinių dujų kainodara ir tai, kad Lietuva yra pasirengusi jas pirkti kaina, kurią moka kiti Europos vartotojai, sukuria galimybes Lietuvai kreiptis (apeluoti) į ES ir kitas valstybes partneres, įtraukti jas į energetinių išteklių kainų konfliktų sprendimą, sulaukti politinio palaikymo vystant projektus, didinančius energetinę nepriklausomybę, bei daryti politinį spaudimą Rusijai.

Energetinis nesaugumas Lietuvai taip pat kyla iš 1994 m. įsipareigojimo uždaryti Ignalinos atominę elektrinę (AE) „Europos rekonstrukcijos ir plėtros

⁴⁷ Inter Rao Lietuva, *Apie mus*, http://www.interra.lt/index.php/apie_mus/trumpai_apie_bendrove/15, 18 06 2011.

⁴⁸ LRVK, *Dalia Grybauskaitė: Aukotojų sąrašas*, http://www.vrk.lt/rinkimai/403_lt/PolitiniuKampanijuFinansavimas/Dalyvis3984/Dalyvio3984AukotojuSarasas.html, 18 06 2011.

⁴⁹ BNS, *Socialdemokratui kaltina Vyriausybę rusų ir vokiečių valdomos „Lietuvos dujų“ bendrovės ignoravimu*, 2010 m. spalio 2 d. <http://www.delfi.lt/news/economy/energetics/socialdemokratui-kaltina-vyriausybe-rusu-ir-vokieciu-valdomos-lietuvos-duju-bendroves-ignoravimu.d?id=37138267>, 18 06 2011.

⁵⁰ 2010 m. gruodį Lietuva už gamtines dujas mokėjo vidutiniškai 345 JAV dolerius už 1000 m³ gamtinių dujų, o Vokietija – vidutiniškai 314 JAV dolerių, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, *Gamtinių dujų kainos struktūra buitiniams vartotojams*, <http://www.regula.lt/lt/dujos/duju-kainos/index.php>, 19 06 2011.

bankui“ mainais į finansinę pagalbą Ignalinos AE saugumui didinti. Šis išpareigojimas buvo perkeltas į Lietuvos derybas dėl stojimo į Europos Sąjungą. 1999 m. Lietuva išpareigojo uždaryti Ignalinos AE iki 2010 m. mainais į suteiktą finansinę pagalbą AE uždarymui⁵¹. Lietuva sutiko uždaryti AE suvokdama, kad prisijungimas prie ES turi didesnę ekonominę, politinę naudą ir didina Lietuvos nacionalinį saugumą labiau nei Ignalinos AE eksploatacijos pratęsimas. Lietuvai nesutikus uždaryti Ignalinos AE iki 2010 m., ją vis tiek būtų tekę uždaryti vėliau, tačiau jau be ES finansinės pagalbos. AE uždarymas neigiamai paveikė energetinį saugumą, nes padidėjo Lietuvos priklausomybė nuo iš Rusijos importuojamų energijos išteklių – greta gamtinių dujų ir naftos Lietuva pradėjo importuoti ir Rusijoje generuojamą elektros energiją. Lietuvos priklausomybė nuo iš Rusijos importuojamų energijos išteklių 2010 m. išaugo iki 79,4 proc.⁵² Rusijos energijos šaltinių dominavimas Lietuvos ūkyje didina Lietuvos pažeidžiamumą ir Rusijos energetinis spaudimas darosi efektyvesnis. Tačiau didžiausia grėsmė energetiniam ir nacionaliniam saugumui kyla iš to, kad Lietuva iki šiol pasyviai vystė energijos šaltinių diversifikacijos projektus.

Per 20 nepriklausomybės metų Lietuva, diversifikuodama energijos išteklių tiekimą ar naudodama nuosavus ir atsinaujinančius išteklius, tik labai nedaug sumažino energetinę priklausomybę nuo Rusijos. Projektai, turėję ją mažinti, – suskystintų gamtinių dujų terminalas (iniciatyva nuo 2003 m.), nauja atominė elektrinė (iniciatyva nuo 2006 m.), elektros jungtys su Vakarų Europa (iniciatyva nuo 1995 m.) ir Skandinavija, gamtinių dujų saugykla (iniciatyva nuo 2004 m.), gamtinių dujų vamzdynas į Lenkiją (iniciatyva nuo 2004 m.) – yra neįgyvendinti arba tik projektavimo ir pradinėse plėtojimo fazėse. Vienintelis sėkmingai įgyvendintas projektas – Būtingės naftos terminalas, pradėjęs veikti 1999 m. Po naftotiekio „Družba-2“ uždarymo Būtingės ir Klaipėdos terminalai yra pagrindiniai naftos importo į Lietuvą ir naftos perdėbimo įmonę mazgai. Pozicijos dėl Būtingės terminalo statybos nebuvo nuoseklios. Iš karto po naftos tiekimo nutraukimo 1990–1993 m. palaikymas projektui buvo didžiulis, tačiau smuko 1993–1998 m., kai nafta Lietuvai buvo tiekiamą⁵³. Tai rodo, kad energetinio saugumo projektai buvo svarstomi atsižvelgiant į vykstančius procesus, nesiorientuojant į ilgalaikę perspektyvą. Vis dėlto penkioliktoji Lietuvos Respublikos vyriausybė aktyviau siekia įgyvendinti energetinio saugumo projektus, palyginti su prieš tai buvusiomis. Verta pažymėti, kad Lietuvos energetinis saugumas didėja ir dėl integracijos į ES.

⁵¹ Vitkus G., *Europos Sąjunga: Enciklopedinis žinynas*, Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 198.

⁵² Lietuvos statistikos departamentas. *Energetikos statistika: 2010 m. keitėsi šalies kuro ir energijos sąnaudų struktūra*, <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=9044>, 12 07 2011.

⁵³ Vitkus (išnaša 23), p. 28.

ES finansinė parama, bendros institucijos, solidarumo politika ir bendros energetinės politikos formavimas suteikia pranašumų, palyginti Baltarusija ir Ukraina, užsitikrinant energetinį saugumą.

2. Baltarusijos atvejo analizė

2.1. Energetinis nesaugumas nuo nepriklausomybės atkūrimo iki Boriso Jelcino eros pabaigos

Baltarusijai atgavus nepriklausomybę trūko nacionalinio savarankiškos valstybės identiteto, o tai lėmė Baltarusijos raidą. Leonidas Zaiko teigia, kad Baltarusija buvo linkusi save vertinti kaip Rusijos imperijos ar Sovietų Sąjungos dalį, o jos vidaus, užsienio ir saugumo politikoje dominavo provincialus nomenklatūrinis mąstymas⁵⁴. Savo nepriklausomybę Baltarusija siejo su neigiamais veiksniais, kadangi joje ėmė trūkti prekių ir ūkio veiklai būtinų elementų, kuriuos ji gaudavo iš Sovietų Sąjungos, taip pat ir energijos išteklių.

Po Sovietų Sąjungos dezintegracijos Baltarusija prisijungė prie NVS. NVS valstybėms Rusija tiekė energijos išteklius žemesnėmis kainomis nei kitiems importuotojams, o kainos Baltarusijai buvo papildomai subsidijuojamos. Nepaisant to, Baltarusija jau 1993 m. „Gazpromui“ buvo skolinga 100 milijonų JAV dolerių. Atsakydamas į tai, „Gazpromas“ nutraukė dujų tiekimą, o Baltarusija, pasinaudodama Tarptautinio valiutos fondo paskola, sumokėjo skolą už dujas⁵⁵. Siekdama išlaikyti pigių energijos išteklių tiekimą, Baltarusijai mainais 1994 m. leido dislokuoti Rusijos kariuomenę savo teritorijoje⁵⁶. Baltarusija netraktavo to kaip grėsmės savo saugumui ir suverenitetui, nes siekė glaudesnės integracijos su Rusija.

Baltarusijos prezidentu tapęs Aleksandras Lukašenka ėmė skatinti socialiai orientuotos ekonomikos plėtrą. Tokio tipo ekonomika buvo palaikoma Baltarusijos gyventojų, kurie buvo įpratę prie panašios ekonomikos sistemos Sovietų Sąjungoje, todėl didėjo parama Lukašenkai. Tačiau dėl tokios ekonomikos didėjo finansinis spaudimas valstybės biudžetui. 1995 m. Baltarusija buvo skolinga 428 milijonus JAV dolerių už gamtines dujas, nors jų kaina buvo daug mažesnė nei kitiems importuotojams ir prilygo kainai, taikomai Rusijos vidaus vartotojams⁵⁷. Vis dėlto

⁵⁴ Заико Л. Ф., „Система и структура национально-государственных интересов“ in Заико Л. Ф., ed., *Национально-государственные интересы Республики Беларусь*, Минск: Стратегия, 1999, p. 31-46., p. 32.

⁵⁵ Chloe, B., *Friction of fiction? The gas factor in Russian-Belarusian relations*, Chatham House: Russian and Eurasian Programme, Briefing Paper, 2005, p. 2., [http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/18935/ipublicationdocument_singledocument/4e9a1d39-e793-46f6-9938-e9194a2a4a55/en/RusBel+REP+BP+May+2005\(01\).pdf](http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/18935/ipublicationdocument_singledocument/4e9a1d39-e793-46f6-9938-e9194a2a4a55/en/RusBel+REP+BP+May+2005(01).pdf), 19 06 2011.

⁵⁶ Larsson, (išnaša 9), p. 221.

⁵⁷ *Ibidem*, p.221

Baltarusija nepatyrė gamtinių dujų tiekimo sutrikimų kaip Baltijos valstybės. Rusija nestabdė energijos išteklių tiekimo dėl trijų esminių priežasčių: prasidėjo Rusijos ir Baltarusijos muitų sąjungos kūrimo procesas, buvo deramasi dėl gamtinių dujų vamzdyno „Jamalas – Europa“ projekto, taip pat buvo brandinama Rusijos ir Baltarusijos sąjunginės valstybės idėja⁵⁸. Rusija buvo linkusi nurašyti Baltarusijos skolas dėl didesnės politinės ir ekonominės įtakos Baltarusijoje ir integracijos proceso skatinimo. 1996 m. „Gazpromas“ grasino nutraukti gamtinių dujų tiekimą, tačiau Baltarusijos skola buvo nurašyta mainais į didesnio Rusijos karių skaičiaus dislokaciją. Baltarusijai dar kartą pavyko pasiekti palankų susitarimą išnaudojant Rusijos geopolitinį, o ne pragmatinį, mąstymą ir gilesnės integracijos siekius. Rusijos vidaus politikos procesai buvo reikšmingi Baltarusijos energetiniam saugumui. Boriso Jelcino perrinkimas Rusijos prezidentu buvo svarbus „Gazpromui“, o Jelcino rinkiminėje programoje buvo pabrėžiami gerų santykių su NVS būtinybė, todėl energetinis konfliktas tarp „Gazpromo“ ir Baltarusijos bei dvišalių santykių pablogėjimas būtų neigiamai paveikęs jo perrinkimą⁵⁹.

Nuo 1997 m. padėtis pasikeitė, kadangi reali Rusijos ir Baltarusijos sąjunga nesiformavo, o Baltarusijos vyriausybė siekė ir toliau vykdyti politiką „pažadai į energetines privilegijas“. „Gazpromo“ situacija tuo laikotarpiu taip pat pasikeitė. „Gazpromui“ reikėjo pajamų, kad galėtų sumokėti mokesčius, siekiančius 1,2 mlrd. JAV dolerių Rusijos biudžetui⁶⁰. „Gazpromas“ pasirinko griežtą liniją ir tris kartus per metus sumažino gamtinių dujų tiekimą, atitinkamai 50, 30 ir 40 proc.⁶¹ Mainais į skolos nurašymą Baltarusija buvo pasirengusi gilinti integraciją ir pasirašyti papildomas sutartis dėl tolesnės integracijos. Dėl šių priežasčių Sąjunginės valstybės kūrimas 1998 m. sugrįžo į dvišalių santykių darbotvarkę. Baltarusija gavo 200 mln. JAV dolerių paskolą iš Rusijos bankų, kad sumokėtų skolą „Gazpromui“. Iš „Gazpromo“ pinigai buvo pervesti Rusijos gynybos ministerijai, kuri pirko baltarusiškas prekes Rusijos kariuomenei. Likusi skolos dalis buvo padengta prekėmis, valiuta ir valstybės obligacijomis⁶². Šis skolos nurašymas buvo naudingas Baltarusijai trumpuoju laikotarpiu, nes ji panaikino skolą ir kartu stimuliuo ekonomiką. Šis atvejis taip pat iliustruoja, koks glaudus bendradarbiavimas buvo tarp „Gazpromo“ ir Rusijos vyriausybės, net kai Rusijos vyriausybės kontrolė kompanijai buvo sumažėjusi⁶³.

⁵⁸ Chloe (išnaša 55), p. 4-5.

⁵⁹ Larsson (išnaša 9), p. 222.

⁶⁰ Chloe (išnaša 55), p. 5.

⁶¹ *Ibidem*, p. 5.

⁶² *Ibidem*, p. 6.

⁶³ 1998 m. Rusijos Federacija valdė 38,37 proc. Gazprom akcijų. Gazprom, *Information for Gazprom's shareholders (regarding the presentation of information on personal data updating)*, <http://www.gazprom.com/investors/faq/>, 20 06 2011.

2.2. Baltarusijos ir „Gazprom“ energetiniai konfliktai dėl „Beltransgaz“ privatizacijos

Vladimirui Putinui tapus Rusijos prezidentu, santykiai su Baltarusija tapo labai permainingi. Geopolitinį mąstymą, prasidėjusį su Jevgenijaus Primakovo atėjimu į Rusijos užsienio reikalų ministro postą, pakeitė pragmatinė Putino užsienio politikos prieiga. Permainingi Rusijos – Baltarusijos santykiai itin veikė gamtinių dujų kainas Baltarusijai. Baltarusijos skolų už gamtines dujas problemos leido išplėsti Rusijos energetinės diplomatijos lauką. Dėl 260 mln. JAV dolerių skolos „Gazpromas“ laikinai 40 proc. sumažino gamtinių dujų tiekimą. 2000 m. Baltarusija ir „Gazpromas“ susitarė, kad 2001 m. Baltarusija mokės po 30 JAV dolerių už tūkstantį m³ gamtinių dujų, tačiau padarys didžiules nuolaidas dujų tranzito tarifui (kuris tapo tris kartus mažesnis nei Ukrainos ar Moldovos taikomas tarifas). Šie susitarimai su Baltarusija buvo Rusijos ir Ukrainos energetinio konflikto pasekmė, kadangi dujų tranzitas buvo perorientuojamas maršrutais, aplenkiančiais Ukrainą⁶⁴.

Sąjunginės valstybės kūrimo kontekste Baltarusija 2001 m. buvo linkusi parduoti 50 proc. Baltarusijos gamtinių dujų vamzdynų operatoriaus „Beltransgaz“ akcijų „Gazpromui“ mainais į gamtinių dujų kainą, artimą Rusijos vidaus vartotojams, penkerių metų laikotarpiui. Paaiškėję Rusijos siekiai, kad Sąjunginės valstybės struktūra būtų panaši į ES struktūrą, arba Baltarusija būtų visiškai integruota į Rusiją, netenkino Lukašenkos. Sąjunginės valstybės projekto eiga sustojo, taip pat ir sandėris dėl „Beltransgaz“. Rusijai siekiant plėsti savo įtaką Baltarusijoje tapo svarbu perimti „Beltransgaz“, nes tai leistų didinti spaudimą Baltarusijos vyriausybei. Siekiant didinti spaudimą Baltarusijai dėl „Beltransgaz“ perėmimo „Gazpromas“ dėl 15–20 proc. papildomai nei nustatyta kvota Baltarusijos sunaudotų dujų sumažino gamtinių dujų tiekimą 50 procentų ir pareikalavo visiškos „Beltransgaz“ privatizacijos. Atsakydamas į spaudimą Baltarusijos parlamentas panaikino apribojimus privatizuoti „Beltransgaz“⁶⁵.

2003 m. rudenį „Gazpromas“ vėl reikalavo „Beltransgaz“ privatizavimo, galimybės įsigyti kontrolinį akcijų paketą bei didesnės kainos už dujas. Baltarusija ir „Gazpromas“ pasiekė susitarimą išnuomoti „Beltransgaz“ 99 metams mainais į padidintą gamtinių dujų tiekimą ir galimybes jas reeksportuoti, tačiau susitarimas nebuvo ratifikuotas Baltarusijos parlamente⁶⁶. 2004 m. „Gazpromas“ nutraukė dujų tiekimą Baltarusijai siekdamas didinti spaudimą. Baltarusija susitarė dėl gamtinių

⁶⁴ Chloe (išnaša 55), p. 7.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶⁶ Larsson (išnaša 9), p. 224.

dujų tiekimo su „Itera“, „Sibur“ ir „Transnafta“. Visos šios kompanijos turi sąsają su „Gazpromu“, visos kompanijos prekiauja „Gazprom“ išgautomis dujomis, kurios transportuojamos „Gazprom“ valdomais vamzdynais, todėl diversifikacija buvo fiktyvi⁶⁷. Vasarį „Itera“ ir „Transnafta“ nutraukė gamtinių dujų tiekimą dėl pasibaigusių trumpalaikių sutarčių bei Baltarusijos skolų šioms kompanijoms⁶⁸. Gamtinių dujų tiekimo Baltarusijai nutraukimui pritarė ir Rusijos vyriausybė⁶⁹. Dujų tiekimo nutraukimas paveikė Lietuvą, Latviją ir Lenkiją, sumažėjo slėgis jų teritorijoje esančiuose vamzdynuose. Baltarusija, siekdama apsirūpinti dujomis, pradėjo jas pompuoti iš tranzitinio dujotiekio „Jamalas – Europa“. Galiausiai Baltarusija ir Rusija susitarė, kad gamtinių dujų kaina Baltarusijai išaugs iki 47 JAV dolerių už tūkstantį m³ (ši kaina vis tiek liko kur kas mažesnė nei kitiems importuotojams Europoje), Rusija taip pat suteikė 200 mln. JAV dolerių paskolą sumokėti skolai⁷⁰. Rusija leido išlaikyti Baltarusijai mažesnę gamtinių dujų kainą, išlikti labiau pažeidžiama kainų manipuliacijoms ir tuo pat metu padidino jos ekonominę priklausomybę. Rusijos vyriausybė per „Gazprom“ vykdytą ilgalaikį dujų tiekimo nutraukimą parodė gebėjimą plėsti savo įtaką išnaudodama ilgalaikius energijos išteklių tiekimo sustabdymus.

Dėl integracijos proceso nutrūkimo ir realios įtakos plėtros nebuvimo Rusijai nebuvo naudinga toliau subsidijuoti Baltarusijos ūkį⁷¹. 2006 m. pabaigoje „Gazpromas“ pradėjo derybas dėl dujų kainų 2007 m. ir reikalavo iš Baltarusijos mokėti po 200 JAV dolerių už tūkstantį m³ (kaina buvo artima Lietuvos mokamai)⁷². Tuo pat metu „Gazpromas“ pasiūlė tiekti dujas po 120–140 JAV dolerių už tūkstantį m³, jeigu Baltarusija sutiks parduoti 50 proc. „Beltransgaz“ akcijų⁷³. „Gazprom“ vertinimu „Beltransgaz“ buvo verta 3,5 mlrd. JAV dolerių. Galiausiai 2007 m. gegužės 18 d. buvo pasiektas susitarimas, kad Baltarusija parduos 50 proc. „Beltransgaz“ akcijų dalimis, per ketverius metus, už kurias gaus 2,5 mlrd. JAV

⁶⁷ Bloomberg Businessweek, *Gazprom: Russia's Enron? Gazprom and PricewaterhouseCoopers are under fire*, 2002 vasario 18 d., http://www.businessweek.com/magazine/content/02_07/b3770079.htm, 20 06 2011; Kupchinsky R., *Russia: Does Gazprom Have A Master Pipeline Plan?*, 2006 sausio 30 d., <http://www.rferl.org/content/article/1065233.html>, 20 06 2011; Trans Nafta, *About us / Company History*, http://www.trans-nafta.com/about_english.html, 20 06 2011; Radio Free Europe, *Will Belarus Abandon „Agreements“ With Russia over Gas Dispute?*, 2004 vasario 19 d., <http://www.rferl.org/content/article/1143100.html>, 20 06 2011.

⁶⁸ Larsson (išnaša 9), p. 224.

⁶⁹ Stern J. P., *The Future of Russian gas and Gazprom*, Oxford Institute for Energy Studies, 2005, p. 99.

⁷⁰ Kononczuk W., *Difficult „Ally“ Belarus ir Russia's foreign policy*, Warsaw: Centre for Eastern Studies, 2008, p. 41., http://osw.waw.pl/files/PRACE_28.pdf, 20 06 2011.

⁷¹ Whitmore B., *Russia/Belarus: Possible Gas Price Hike Could End Warm Ties*, 2006 birželio 1 d., <http://www.rferl.org/content/article/1068824.html>, 20 06 2011.

⁷² Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija, *Lietuvos Respublikos elektros energijos metinė ataskaita Europos Komisijai*, Vilnius, 2007, p. 16., http://www.regula.lt/lit/publikacijos/metine-ataskaita/Ataskaita_EK_2006_LT.pdf, 20 06 2011.

⁷³ Костюгова В., *Белорусский ежегодник 2006*, Вильнюс, 2007, p. 345–346.

dolerių. Baltarusija taip pat mokės 75 proc. kainos už dujas valiuta, o 25 proc. kainos bus išskaičiuojama iš suderėtos 50 proc. akcijų dalies. Dujų tranzito tarifas bus padidintas 70 proc. Susitarime taip pat buvo numatyta, kad Baltarusijos mokama kaina už gamtines dujas kasmet artės prie kitų importuotojų mokamos kainos ir susilygins 2011 m.⁷⁴. Įsigydama 50 proc. „Beltransgaz“ Rusija išplėtė savo ekonominę ir politinę įtaką Baltarusijoje bei išlaikė galimybes manipuliuoti gamtinių dujų kainomis. Kita vertus, Baltarusiją šis sandėris taip pat tenkino, kadangi ji išlaikė galimybes derėtis dėl gamtinių dujų kainų, siūlyti politinius sandėrius mainais į palankias kainas.

Didesnių Rusijos ir Baltarusijos konfliktų dėl dviejų natos perdirbimo įmonių (Mozyriuje ir Novoplocke) privatizacijos nebuvo. 1994 m. bendrai Rusijos – Baltarusijos kompanijai „Slavneft“ atiteko 42,6 proc. Mozyriaus naftos perdirbimo įmonės akcijų. Šiandien 99,7 proc. „Slavneft“ kompanijos akcijų lygiomis dalimis yra valdomos „TNK – BP“ ir „Gazprom Neft“. Daugiau nei 90 proc. Novoplocko naftos perdirbimo įmonės akcijų išlieka valstybės nuosavybėje. „Lukoil“ ne kartą yra pareiškęs siekiąs privatizuoti naftos perdirbimo įmones ir tikėtina, kad yra parėmęs Lukašenkos perrinkimą 2001 m. mainais į pažadus, kad Novoplocko naftos perdirbimo įmonė bus parduota „Lukoilui“⁷⁵. Lukašenka yra pareiškęs, kad nenumato privatizuoti naftos perdirbimo įmonių.

2006 m. pabaigoje prasidėjus deryboms dėl gamtinių dujų kainų ir „Beltransgaz“ perėmimo taip pat kilo Rusijos ir Baltarusijos konfliktas dėl naftos eksporto muitų, dėl kurio sustiprėjo spaudimas Baltarusijai. Dar 1995 m. Baltarusija ir Rusija susitarė, kad Rusija netaikys muitų mokesčių į Baltarusiją eksportuojamai naftai mainais į 85 proc. pelno iš Baltarusijoje perdirbtų naftos produktų, eksportuojamų į trečiąsias valstybes. 2001 m. Baltarusija vienašališkai nutraukė šį susitarimą ir tęsė perdirbtų naftos produktų eksportą į Europos rinkas, pasilikdama visą gautą pelną. Vis dėlto Rusija nenutraukė susitarimo ir tęsė savo įsipareigojimus. Rusijos naftos kompanijos perdirbdavo naftą Baltarusijoje ir eksportuodavo į Europos rinkas. Dėl tokios schemos Rusijos biudžeto pajamos, gaunamos iš naftos perdirbimo, sumažėjo, nes Baltarusijos naftos perdirbimo sektorius tapo itin patrauklus rusiškoms kompanijoms. 2006 m. gruodžio 16 d. Rusija pradėjo taikyti 180 JAV dolerių už toną eksporto muto mokesť naftai, eksportuojamai į Baltarusiją⁷⁶. Rusija siekė

⁷⁴ *Ibidem*, p. 361.

⁷⁵ Balmacaeda M. M., *Belarus: Oil, Gas, Transit Pipelines and Russian Foreign Energy Policy*, GMB Publishing Ltd., 2006, p. 30.

⁷⁶ Tonjes C., de Jong J. J., *Perspectives on Security of Supply in European Natural Gas Markets*, The Hague: Clingendael International Energy Programme, 2007, p. 14., http://www.clingendael.nl/publications/2007/20070800_ciep_misc_toenjes.pdf, 20 06 2011.

sustabdyti Baltarusijos ūkio subsidijavimą ir paskatinti naftos perdirbimą Rusijoje bei didinti valstybės ekonominius pajėgumus.

Atsakydama į Maskvos veiksmus Baltarusija įvedė fiksuotą naftos tranzito mokestį (neįskaitant tranzito tarifo), siekiantį 45 JAV dolerius už toną⁷⁷. „Transneft“ nutraukė naftos tiekimą „Družbos“ naftotiekiu, motyvuodama, kad naftos prekybos praktikoje neegzistuoja tranzitinės valstybės taikomas fiksuotas tranzito mokestis. Atsakydama į tai Baltarusija pradėjo pumpuoti naftą, skirtą Europos valstybėms, iš tranzitinio naftotiekiu. 2007 m. sausio 10 d. Baltarusija ir Rusija susitarė atnaujinti naftos tiekimą, tačiau buvo įvestas naftos eksporto į Baltarusiją mokestis, Baltarusija taip pat turėjo įvesti eksporto mokesčius naftai ir jos produktams, atitinkančius Rusijos taikomus mokesčius.

Konflikto sprendimas Baltarusijos naftos perdirbimo pramonę padarė nepatrauklią Rusijos kompanijoms, apribojo pajamas į Baltarusijos biudžetą iš naftos perdirbimo, naftos ir jos produktų eksporto, kurios 2006 m. siekė 5,4 mlrd. JAV dolerių⁷⁸. Baltarusija galėjo išvengti tokio scenarijaus ir gauti papildomų pajamų iš naftos ir jos produktų reeksporto, jeigu būtų laikiusis 1995 m. susitarimo. Šis susitarimas neleido smarkiai padidinti pajamų iš naftos ir jos produktų reeksporto, tačiau leido importuoti naftą Baltarusijos vidaus vartojimui žemesne kaina, o tai didino konkurencingumą ir biudžeto pajamingumą. Rusijos sprendimas įvesti eksporto mokestį naftai, eksportuojamai į Baltarusiją, turėtų būti vertinamas kaip Baltarusijos politikos pasekmė, leidusi Rusijai pasinaudoti susidariusiu pažeidžiamumu, siekiant politinių ir ekonominių interesų. Politinę Rusijos motyvaciją rodo pozicija neįvedinėti naftos eksporto muitų Baltarusijai daugiau nei penkerius metus po susitarimo pažeidimo. Rusija galėjo įvesti sankcijas anksčiau arba derybomis grįžti prie sutarties *status quo*, tačiau verčiau išvelgė politinę naudą leisdama Baltarusijai pažeisti susitarimą ir subsidijuodama Baltarusijos ekonomiką.

2.3. Baltarusijos – Rusijos energetiniai konfliktai po dalinio „Beltransgaz“ perėmimo ir energetinio saugumo didinimas

Po „Beltransgaz“ perėmimo „Gazpromas“ kelis kartus grasino nutraukti gamtinių dujų tiekimą Baltarusijai. 2007 rugpjūtį „Gazpromas“ grasino sumažinti gamtinių dujų tiekimą Baltarusijai 45 procentais, jeigu nebus gražinta 456 milijonų JAV dolerių skola⁷⁹. Baltarusija sugebėjo sugražinti skolą per nustatytą laikotarpį. 2010 birželį „Gazpromas“ grasino dujų tiekimo nutraukimu, jeigu nebus

⁷⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁷⁸ Biudžeto pajamos iš naftos perdirbimo 2006 m. pasiekė 5,4 mlrd. JAV dolerių. Kononczuk (išnaša 73), p. 42.

⁷⁹ Zhdannikov D., *UPDATE 4-Gazprom to halve gas to Belarus in debt row*, 2007 m. rugpjūčio 1 d., <http://www.reuters.com/article/idUSL019104720070801>, 20 06 2011.

gražinta 200 milijonų JAV dolerių skola už dujas. Savo ruožtu Baltarusija reikalavo sumokėti 217 milijonų JAV dolerių skolą už gamtinių dujų tranzitą⁸⁰. Gamtinių dujų tiekimas Baltarusijai buvo sumažintas 60 proc., dėl to dujų tiekimas Lietuvai sumažėjo 40 proc.⁸¹ Konfliktas buvo išspręstas, kai pusės sutarė sumokėti skolas viena kitai. Šis dujų konfliktas turėjo išskirtinai politines priežastis. Rusija spaudė pasirašyti muitų sąjungos tarp Rusijos, Baltarusijos ir Kazachstano sutartį⁸². Lukašenka konfliktą išnaudojo siekdamas didesnės paramos artejančiuose prezidento rinkimuose 2010 m. gruodžio 19 d.⁸³

2010 m. konfliktas buvo neskaidraus dujų kainų nustatymo pasekmė. Pirmąjį 2010 m. ketvirtį „Gazpromas“ reikalavo mokėti po 169,20 JAV dolerių už tūkstantį m³, o Baltarusija mokėjo tik po 150 JAV dolerių už šį kiekį (pusę Vokietijos mokamos kainos), t.y. kainą, kurią Baltarusija mokėjo 2009 m.⁸⁴ Skaidri energetinių išteklių prekyba tarp Rusijos ir Baltarusijos eliminuotų ar bent jau sumažintų energetinių konfliktų skaičių, tačiau esama situacija tenkina abi puses, kadangi jos išlaiko galimybes neskaidrų kainų nustatymą išnaudoti siekiant politinių tikslų. Tikėtina, kad Rusija nedidins gamtinių dujų kainos Baltarusijai iki kainos, taikomos kitiems importuotojams Europoje. Mažesnių kainų išlaikymas Rusijai suteikia galimybių jomis manipuliuoti siekiant politinių ir ekonominių tikslų. Lukašenka, išnaudodamas žemesnių dujų kainų pranašumą, užsitikrina visuomenės paramą bei prekių konkurencingumą. Kita vertus, politinis stabilumas, palaikomas žemų energijos išteklių kainų, didina grėsmes politinės sistemos stabilumui bei neteikia paskatų vystyti energetiškai efektyvų ūkį ir diegti technologines inovacijas. Energijos išteklių kainų susilyginimas su kainomis, mokamomis Europos importuotojų, apribotų Rusijos galimybes plėsti politinę įtaką. Baltarusija nesipriešino, kol tai buvo naudinga valdžios sistemai, teikiančiai prioritetą socialiai orientuotos ekonomikos vystymui, o ne energetiniam ir nacionaliniam saugumui.

Baltarusija nieieškojo energijos išteklių tiekimo alternatyvų, kol Rusijos kompanijos nesistengė perimti „Beltransgaz“, o santykiai su Rusija atitiko interesus. Rusijai pradėjus agresyviai plėsti savus interesus panaudojant energijos išteklius,

⁸⁰ BBC, *Belarus 'to pay for Russian gas debt' within two weeks*, 2010 m. birželio 21 d., <http://www.bbc.co.uk/news/10369300>, 20 06 2011.

⁸¹ ELTA and lrytas.lt, *Gamtinių dujų tiekimas į Lietuvą per Baltarusiją stabilizuotas*, 2010 m. birželio 24 d., <http://www.lrytas.lt/-12773724031276605526-gamtiniu-duju-tiekimas-į-lietuva-per-baltarusija-stabilizuotas.htm>, 20 06 2011.

⁸² EurActiv, *Russia, Kazakhstan agree customs union minus Belarus*, 2010 m. gegužės 31 d., <http://www.euractiv.com/en/east-mediterranean/russia-kazakhstan-agree-customs-union-minus-belarus-news-494671>, 20 06 2011.

⁸³ ELTA and lrytas.lt, *Eksptariai: „Dujų konfliktas su Baltarusija - Rusijos spaudimas dėl Muitų sąjungos*, 2010 m. birželio 21 d., <http://www.lrytas.lt/-12771868051276623342-eksptariai-duju-konfliktas-su-baltarusija-rusijos-spaudimas-del-muitu-sajungos.htm>, 20 06 2011.

⁸⁴ BBC, (išnaša 83).

Baltarusija pradėjo ieškoti alternatyvų. Nuo 2008 m. vystomas atominės elektrinės projektas negali būti laikomas alternatyva, kadangi Baltarusija planuoja, kad AE statyba bus finansuojama ir vykdoma Rusijos kompanijų, montuojami Rusijoje gaminami reaktoriai, aprūpinami rusišku branduoliniu kuru, o elektrinėje dirbs personalas iš Rusijos⁸⁵. Tai sumažintų rusiškų gamtinių dujų poreikį, tačiau didintų finansinę Baltarusijos priklausomybę ir išsiskolinimus Rusijai. AE projektas tai pat kelia grėsmę ir nacionaliniam Lietuvos saugumui, nes elektrinė statoma vos už 50 kilometrų nuo sostinės Vilniaus, o reaktoriai, tikėtina, bus aušinami Neries vandeniu. Taip pat tai apsunkintų Visagino AE projekto įgyvendinimą ir mažintų jos pagamintos elektros energijos kainos konkurencingumą rinkoje.

Tranzitinis dujotiekis „Jamalas – Europa“ sustiprino Baltarusijos energetines pozicijas Rusijos atžvilgiu, tačiau 2007 m. Rusija atsisakė planų statyti antrąjį tranzitinį dujotiekį „Jamalas – Europa“, kuris būtų dar labiau padidinęs Baltarusijos svarbą Rusijai bei sustiprinęs Baltarusijos derybines pozicijas⁸⁶. Siekiant didinti energetinę nepriklausomybę Baltarusijoje parengta projektų daugiau naudoti vietinių ir atsinaujinančių išteklių, o ypač plėsti elektros ir šilumos generavimo didinimo pajėgumus. 2011 metų pabaigoje Gardino srityje ketinama užbaigti 17,8 MW hidroelektrinės statybą, plėsti biomasės paruošimą ir naudojimą. Nors vietinių ir atsinaujinančių išteklių panaudojimas didės, tačiau Baltarusija didžiąją dalį energijos išteklių vis tiek bus priversta importuoti. Baltarusija nuo 2011 iki 2013 m. ketino iš Venesuelos importuoti po 10 milijonų tonų naftos kasmet⁸⁷. Šis naftos kiekis patenkina Baltarusijos vidaus vartojimo poreikius, tačiau nėra pakankamas naftos ir jos produktų reeksportui į trečiąsias šalis. Susitarimas su Venesuela laikinai padidino Baltarusijos energetinį saugumą bei pagerino jos derybines pozicijas. Vis dėlto Venesuelos nafta negali atnešti didelių pajamų Baltarusijos biudžetui, nes Venesuelos naftos kaina yra didesnė nei importuojamos iš Rusijos, be to, naftos tiekimas tanklaiviais per kaimyninės Ukrainos Odesos uostą naftotiekiu Odesa – Brody yra daug brangesnis nei jos transportavimas vamzdynais iš Rusijos⁸⁸. Rusija, atsakydama į Baltarusijos bendradarbiavimą su Venesuela, buvo

⁸⁵ Naviny.by, *Russia to provide loans to Belarus for construction of nuclear power plant*, 2009 m. vasario 6 d., http://naviny.by/rubrics/inter/2009/02/06/ic_news_259_305905/, 20 06 2001; Rakhley M., *Iran is ready to provide assistance to Belarus in construction of nuclear power plant, ambassador says*, 2008 m. vasario 27 d., http://naviny.by/rubrics/inter/2008/02/27/ic_articles_259_155775/, 20 06 2011.

⁸⁶ Rianovosti, *Russia drops second leg of gas pipeline via Belarus*, 2007 m. lapkričio 1 d., <http://en.rian.ru/russia/20071101/86223448.html>, 20 06 2011.

⁸⁷ Rianovosti, *Belarus to annually buy 10 mln tons of oil in Venezuela in 2011-13*, 2010 m. spalio 16 d., <http://en.rian.ru/business/20101016/160981777.html>, 20 06 2011.

⁸⁸ Telegraf.by, *Regular Oil Deliveries through Odessa-Brody Pipeline to Start in 2011, BOC*, 2010 m. lapkričio 26 d., <http://telegraf.by/2010/11/regular-oil-deliveries-through-odessa-brody-pipeline-to-start-in-2011-boc.html>, 20 06 2011.

pasirengusi atšaukti eksporto muitus naftai ir gamtinėms dujoms nuo 2011 m., jeigu Baltarusija sutiks ratifikuoti susitarimus dėl vieningos ekonominės erdvės⁸⁹. Muitų sąjunga Rusijai, kaip didžiausiai ir ekonomiškai pajėgiausiai valstybei, leidžia išplėsti ekonominę įtaką sąjungos narėms ir tarifiniais apribojimais reguliuoti jų prekybą su trečiosiomis šalimis.

Neabejotina, kad prekyba tarp Rusijos ir Baltarusijos energijos išteklių yra veikiama korupcijos. Prielaidas patvirtina „Transparency International“ korupcijos suvokimo indekso duomenys, rodantys, kad korupcija Baltarusijoje yra didelė⁹⁰. Tirti korupcijos poveikio energetiniam saugumui neleidžia Baltarusijos politinės sistemos pobūdis. Galima daryti prielaidą, kad korupciniai veiksmai yra susiję su aukščiausiomis valstybės institucijomis bei yra šių institucijų saugomi ir ginami, todėl korupcijos atvejai lieka neatskleisti. Nesavarankiškos teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijos, labai silpna opozicija ir žiniasklaida sukuria aplinką, kurioje korupcijos atvejai negali būti objektyviai tiriami ir vertinami.

Nors energijos išteklių kainos Baltarusijai buvo žemesnės, energetinis efektyvumas joje didėjo, tačiau vis dar išlieka žemas (beveik du kartus mažesnis nei Vokietijos)⁹¹. Didėjantis energijos panaudojimo efektyvumas tiesiogiai mažina kuro ir energijos sąnaudas, taigi mažėja energijos išteklių importo poreikis bei didesnę svarbą įgauna vietiniai ir atsinaujinantys išteklių galutiniame energijos suvartojimo balanse. Rusija ilgainiui išliks pagrindinė energijos išteklių tiekėja. Baltarusijos geopolitinė padėtis ją izoliuoja nuo galimų energijos išteklių tiekimo alternatyvų. Vystant geopolitinę ir energetinę orientaciją į Vakarų, jos energetinį ir nacionalinį saugumą itin neigiamai veiktų Rusijos veiksnys, ypač trumpuoju ir vidutinės trukmės laikotarpiu, nes Baltarusija negalėtų staigiai perorientuoti energijos išteklių tiekimo infrastruktūros.

⁸⁹ Belarus.by, *No duties, quotas, restrictions on oil, gas supplies in Customs Union*, 2010 m. gruodžio 10 d., http://www.belarus.by/en/press-center/news/no-duties-quotas-restrictions-on-oil-gas-supplies-in-customs-union_i_0000001836.html, 20 06 2011.

⁹⁰ Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2010 Results*, http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/results, 20 06 2011.

⁹¹ Enerdata (išnaša 16).

3. Ukrainos atvejo analizė

3.1. Ukrainos – Rusijos energetiniai santykiai iki didžiųjų energetinių konfliktų pradžios

Po Sovietų Sąjungos dezintegracijos Ukraina prisijungė prie NVS ir siekė išlaikyti daugiavektorinę užsienio politiką. Po dezintegracijos naftos kaina Ukrainai pasiekė pasaulinę rinkos kainą, tačiau gamtinių dujų kainos buvo nustatomos dvišaliais susitarimais su Rusija. Dujų kaina Ukrainai kaip NVS narei buvo žemesnė nei kitiems Europos vartotojams⁹². Žemesnė gamtinių dujų kaina stimuliuo Ukrainos ūkį, tačiau Ukrainos, kaip ir Baltarusijos, skolos Rusijai už dujas didėjo. Skolos leido Rusijai reikalauti perimti energetikos infrastruktūrą mainais į jų nurašymą⁹³. Dėl skolų Rusija periodiškai sustabdydavo gamtinių dujų tiekimą Ukrainai – 1992, 1993 ir 1994 metais. Skolų klausimas ir galimi gamtinių dujų tiekimo sustabdymai buvo įtraukiami į dvišalių derybų darbotvarkes⁹⁴. Dujų tiekimo sustabdymas kūrė palankią politinę ir ekonominę aplinką Rusijos įtakos plėtrai Ukrainoje.

Po Sovietų Sąjungos dezintegracijos dalis branduolinių ginklų liko Ukrainoje, tačiau dar vienos branduolinės valstybės nenorėjo nei JAV, nei Rusija. JAV ir Rusija spaudė Ukrainą grąžinti branduolinius ginklus į Rusiją arba juos demontuoti⁹⁵. 1991–1994 m. Ukraina siekė perimti branduolinių ginklų, esančių jos teritorijoje, kontrolę arba bent pasilikti dalį šių ginklų⁹⁶. 1993 m. Rusija pareiškė ultimatumą Ukrainai, reikalaujama grąžinti visą branduolinių ginklų arsenalą ir perleisti Juodosios jūros karinį laivyną Rusijai. Didindama spaudimą Rusija, likus savaitei iki derybų, sumažino gamtinių dujų tiekimą 25 proc., motyvuodama Ukrainos išsiskolinimais⁹⁷. Rusija grasino ir toliau sustabdyti energijos išteklių tiekimą, jeigu Ukraina neįgyvendins Rusijos reikalavimų. Tuo pat metu Rusija pasiūlė nurašyti skolas, jeigu Ukraina sutiks su reikalavimais. Susitarimas tarp Rusijos prezidento Jelcino ir Ukrainos prezidento Leonido Kravčiuko nebuvo pasiektas dėl politinio pasipriešinimo jam Ukrainoje.

1994–1995 m. Ukrainos skolos už gamtines dujas siekė 4–4,5 milijardų JAV dolerių. Buvo siekiama skolas nurašyti „Gazpromui“ perduodant Ukrainos gamtinių

⁹² Pirani S., *Ukraine's Gas Sector*, Oxford Institute for Energy Studies, 2007, p.18., <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG21-UkrainesGasSector-SimonPirani-2007.pdf>, 30 06 2011.

⁹³ *Ibidem*, p. 18.

⁹⁴ *Ibidem*, p.19.

⁹⁵ [Globalsecurity.org, Ukraine Special Weapons](http://www.globalsecurity.org/wmd/world/ukraine/index.html), <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/ukraine/index.html>, 25 06 2011.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Larsson (išnaša 9), p. 202

dujų vamzdynų kontrolę. Taip pat buvo svarstomos galimybės sukurti bendrą Rusijos – Ukrainos gamtinių dujų tranzito kompaniją mainais į dalies skolų nurašymą. Ukrainos parlamentas paprieštaravo Leonido Kučmos iniciatyvoms ir neįleido Rusijos energetinių kompanijų į Ukrainos gamtinių dujų infrastruktūros sektorius.

1995 m. Rusija siekė konsoliduoti buvusias Sovietų Sąjungos respublikas ir išplėsti ekonominę ir politinę įtaką formuodama NVS muitų sąjungą. 1995 m. Rusija pakėlė eksporto muitus naftai, eksportuojamai į Ukrainą, ir ji už naftą mokėjo didesnę nei rinkos kainą. Naftos eksporto muiito padidininimu Rusija siekė priversti Ukrainą prisijungti prie NVS muitų sąjungos⁹⁸. Padidintus muitus Rusija norėjo taikyti iki Ukrainos prisijungimo, tačiau Ukraina tapo tik nare stebėtoja.

Nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2000 metų Ukraina ir Rusija netaikė rinkos mechanizmų gamtinių dujų prekyboje. 2000 m. Viktorui Juščenkai tapus Ukrainos ministru pirmininku, jis ir premjero pavaduotoja energetikos klausimams Julija Tymošenko siekė išplėsti rinkos principus Ukrainos energetikos sektoriuje, tačiau šie bandymai nebuvo sėkmingi dėl oligarchų pasipriešinimo⁹⁹. Ukraina nebuvo patikima gamtinių dujų tranzito partnerė. 2000 m. Ukrainos valstybinė energetikos kompanija „Naftogaz Ukrainy“ (toliau „Naftogaz“) pasisavino 8,7 milijardus m³ gamtinių dujų, skirtų Europos vartotojams. Ukrainos veiksmai skatino Rusiją ieškoti tiekimo alternatyvų, didinti gamtinių dujų tranzitą per Baltarusiją ir vystyti alternatyvių tranzito dujotiekių projektus, tokių kaip „Šiaurės srovė“ (angl. *Nord Stream*) Baltijos jūros dugnu ir „Žydroji srovė“ (angl. *Blue Stream*) Juodosios jūros dugnu. Ilgainiui Ukrainos veiksmai negatyviai paveikė visą Rytų Europos ir Baltijos valstybių regiono energetinį ir nacionalinį saugumą. Vamzdynai, einantys Baltijos ir Juodosios jūrų dugnu, Primorsko uosto (Baltijos jūra) plėtra ir Baltijos vamzdynų sistemos II vystymas daro Baltijos – Juodosios jūros regioną labiau pažeidžiamą Rusijos energetinės užsienio politikos sferoje. Rusija darosi mažiau priklausoma nuo tranzito valstybių ir didina dominavimą jų atžvilgiu plėtodama asimetrinę priklausomybę.

3.2. Ukrainos orientacija į Vakarus ir 2006 m. Ukrainos – Rusijos energetinis konfliktas

2005–2010 metų laikotarpiui būdinga intensyvūs energetiniai konfliktai su Rusija, kurie dažniausiai buvo politiška motyvuoti. Rusija, remdama prorusišką

⁹⁸ Balmaceda M. M., “Gas, Oil and the Linkages between Domestic and Foreign Policies: The Case of Ukraine”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 50, No. 2, 1998, p. 257-286.

⁹⁹ Tymoshenko Faces Criminal Charges, *Publication: Monitor* Volume: 7 Issue: 11, 2001 m. sausio 7 d., http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=22713&tx_ttnews%5BbackPid%5D=215, 25 06 2011.

vyriausybę, ketino paveikti Ukrainos provakarietišką orientaciją ir išlaikyti ją savo įtakos zonoje. Šių tikslų Rusija siekė manipuliudama gamtinių dujų tiekimu ir kainomis. Tokią priegią numato Rusijos energetinės politikos skirtumai prezidento postą užimant provakarietiškam prezidentui Viktorui Juščenkai ir į Rusiją besiorientuojančiam Viktorui Janukovičiui.

Prieš 2004 m. Ukrainos prezidento rinkimus „Gazpromas“ rėmė Janukovičių, jo vadovaujamos vyriausybės laikotarpiu taikydamas žemas gamtinių dujų kainas – Ukrainai pardavinėdavo jas po 50 JAV dolerių už tūkstantį m³, nors vidutinė gamtinių dujų kaina Europos vartotojams siekė 140 JAV dolerių už tą patį kiekį. Tačiau po oranžinės revoliucijos 2005 m. Juščenkai laimėjus prezidento postą Ukrainos ir Rusijos energetiniai santykiai radikalčiai pasikeitė.

2005 m. gruodį „Gazpromas“ nusprendė padidinti gamtinių dujų kainą posovietinės erdvės valstybėms: Ukrainai – iki 160–230 JAV dolerių už tūkstantį m³, tuo pat metu teikdamas alternatyvų pasiūlymą, kad dujų kaina galėtų būti mažesnė, jeigu „Gazprom“ ir „Naftogaz“ bendras konsorciumas perimtų tranzitinių dujotiekių valdymą¹⁰⁰. Siūloma konsorciumo idėja netenkino Juščenkos, kadangi, jo teigimu, konsorciumas turėtų statyti naujus vamzdynus, o ne valdyti jau egzistuojančius dujotiekius¹⁰¹. Ukraina buvo pasirengusi mokėti gamtinių dujų kainą, kurią moka kiti Europos vartotojai, tačiau prašė kainą didinti palaipsniui, ir 2006 m. sutiko mokėti tik 80 JAV dolerių už tūkstantį m³¹⁰². Staigus dujų kainos šuolis vestų Ukrainos pramonę bankroto link. Ukrainos pramonėje išvystytos chemijos ir metalurgijos šakos (sukuria apie 42 proc. valstybės BVP) vartoja daug energijos, todėl šalis yra labai jautri energijos išteklių kainų pokyčiams¹⁰³. Ūkio struktūra lemia, kad Ukraina yra antra pagal dydį rusiškų dujų importuotoja Europoje¹⁰⁴. Putinas tuo pat metu išreiškė poziciją, kad Rusijai reikėtų nustoti subsidijuoti Ukrainą, nes dėl pigiai parduodamų energijos išteklių Rusija praranda po milijardą JAV dolerių kasmet¹⁰⁵. Sprendimą padidinti dujų kainą Ukrainai galima vertinti kaip politiškai motyvuotą, kadangi aštuonerius metus gamtinių

¹⁰⁰ Stern J., *The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006*, Oxford Institute for Energy Studies, 2006, p. 3., <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>, 25 06 2011.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 4.

¹⁰² *Ibidem*, p. 7.

¹⁰³ Uiboupin J., *Industrial clusters and regional development in Ukraine: the implications of foreign direct investments and trade*, 2006., <http://www.compiler.fi/idankaupan/tutkimukset/PEI-9e.html>, 25 06 2011.

¹⁰⁴ BP, *BP Statistical Review of World Energy June 2010*, London: BP p.l.c., 2010, p. 30., http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf, 25 06 2011.

¹⁰⁵ Kolesnikov A., *Vladimir Putin Charged Ukraine*, 2005 gruodžio 9 d. <http://www.kommersant.com/page.asp?id=633921>, 25 06 2011.

dujų kaina Ukrainai nekito ir tai nebuvo vertinama kaip Ukrainos subsidijavimas. Tik po politinių pokyčių Ukrainoje gamtinių dujų kainos Ukrainai traktavimas Maskvoje pasikeitė.

Kijevas atsiskaitymams už dujas siūlė ir natūrinius mainus – Ukrainoje pagamintus ginklus¹⁰⁶. Ukraina nebuvo pasirengusi pereiti prie valiutinių atsiskaitymų ir atsisakyti natūrinių mainų praktikos. „Gazpromui“ šis pasiūlymas nebuvo įdomus, kadangi kompanijai nebuvo naudinga perimti ginklus ir tada juos perparduoti Rusijos kariuomenei, be to, Rusijai reikėjo naujo tipo ginklų ir jų technologijų, o ne sovietiniu laikotarpiu suprojektuotų. Rusijai taip pat nebuvo naudinga skatinti Ukrainos ginklų pramonę.

„Gazpromas“ Ukrainai pasiūlė įkurti bendrą kompaniją, kuri valdytų tranzitinius dujotiekus, o „Gazpromui“ priklausytų dalis akcijų¹⁰⁷. Tokia „Gazpromo“ tranzitinių dujotiekių valdymo schema jau veikė Lenkijoje („Europol GAZ“), Slovakijoje („Slovrusgas“), Vengrijoje („Panrusgas“)¹⁰⁸. Šio tipo kompanijose egzistuoja verslo schema, kai energijos išteklių tiekėjai moka patys sau už išteklių tranzitą. „Gazpromas“, kontroliuodamas 48 proc. „Europol GAZ“ akcijų, valdančio dujotiekį „Jamalas – Europa“, einantį Lenkijos teritorija, beveik pusę tranzito kainos, kuri siekia 2,1 JAV dolerio už tūkstantį m³ šimtui kilometrų, moka pats sau ir gauna 48 proc. pelno¹⁰⁹.

Gamtinių dujų konfliktas tarp Ukrainos ir Rusijos buvo eskaluojamas, kadangi abi pusės neieškojo bendrų pozicijų. Ukraina grasino „Gazpromui“ nusavinti dalį gamtinių dujų, motyvuodama tuo, kad sutartyje nėra nurodyta, kiek tranzitinių dujų per Ukrainą turi pasiekti Europą¹¹⁰. „Gazpromas“ grasino nutraukti gamtinių dujų tiekimą, jeigu susitarimas dėl kainos nebus pasiektas. „Gazpromo“ ir „Naftogaz“ susitarimas numatė, kad konfliktai ir nesutarimai dėl gamtinių dujų tiekimo ir kainų turėtų būti sprendžiami Stokholmo arbitraže, tačiau nesikreipė į jį¹¹¹. Tai leidžia daryti prielaidą, kad dujų konfliktas buvo politiškai motyvuotas, o Stokholmo arbitražo sprendimas, tikėtina, nebūtų buvęs palankus „Gazpromui“.

¹⁰⁶ Larsson (išnaša 9), p. 214.

¹⁰⁷ Nataliya Grib, „Gas Main Is Main,“ (14 December 2005) // http://www.kommersant.com/p635142/r_1/Gas_Main_Is_Main/ (accessed December 6, 2010).

¹⁰⁸ Plačiau apie Rusijos energetikos kompanijų politiką Višegrado valstybėse skaitykite Orban A., *Power, Energy and the New Russian Imperialism*, Praeger Security International, 2008.

¹⁰⁹ Europol GAZ, *The Firm: Company Management*, 2010 m. balandžio 21 d., http://www.europolgaz.com.pl/english/firma_wladze.htm, 25 06 2011.

¹¹⁰ Socor V., Kremlin has Upper Hand in Gas Negotiations with Ukraine, 2005 m. gruodžio 12 d., http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=31210&tx_ttnews%5BbackPid%5D=176&no_cache=1, 25 06 2011.

¹¹¹ Larsson (išnaša 9), p. 205.

Rusija taip pat siekė ekonomiškai suvaržyti Ukrainą, siūlydama sureguliuoti konfliktą suteikiant 3,6 milijardų JAV dolerių paskolą iš Europos ir JAV bankų, kad Ukraina galėtų padengti kainų skirtumą tarp perkamų iš Rusijos ir parduodamų vidaus vartotojams dujų kainos¹¹². Tokio tipo paskola Ukrainos ūkiui turėtų neigiamą poveikį, kadangi jai reikėtų mokėti ne tik didesnę kainą už dujas, bet ir paskolos palūkanas.

Greta kainos veiksnių, gamtinių dujų konfliktą taip pat provokavo Ukrainos „Naftogaz“. 2005 m. „Naftogaz“ išpardavė arba pasisavino 7,6 mlrd. m³ „Gazpromui“ priklausančių gamtinių dujų, esančių Ukrainos saugyklose¹¹³. Ukraina ir „Gazpromas“ nesugebėjo susitarti dėl žalos už nusavintas dujas atlyginimo.

2006 m. sausio 1 d. „Gazpromas“ nutraukė dujų tiekimą Ukrainai. Užfiksavęs sumažėjusį dujų slėgį tranzitiniuose dujotiekiuose „Gazpromas“ apkaltino „Naftogaz“ Europai skirtų dujų nusavinimu. Kiek vėliau „Naftogaz“ prisipažino, kad dujas nusavino¹¹⁴. Šis incidentas dar kartą parodė, kad Ukraina nėra patikima dujų tranzito partnerė ir paskatino Europos vartotojus ieškoti ir remti alternatyvių dujotiekių, aplenkiančių Ukrainos ir kitų tranzito valstybių teritorijas, vystymo projektus. Tokie veiksmai turi ilgalaikį neigiamą poveikį Ukrainos energetiniam saugumui ir jos, kaip tranzito valstybės, geoenergetinei svarbai.

Sausio 4 d. buvo susitarta dėl penkerių metų dujų tiekimo sutarties, tačiau joje numatyta kaina galiojo tik šešių mėnesių laikotarpiui. Remiantis susitarimu „Gazpromas“ ir „Naftogaz“ prekiaus dujomis per tarpininkę „RosUkrEnergo“, kuri dujas iš „Gazprom“ pirks po 230 JAV dolerių už tūkstantį m³, jas maišys su pigesnėmis dujomis iš Turkmėnistanas ir Kazachstano ir pardavinės „Naftogaz“ po 95 JAV dolerius už tūkstantį m³. Pagal šią schemą „RosUkrEnergo“ turėjo kasmet nupirkti po 16 milijardų m³ „Gazprom“ dujų ir 40 milijardų m³ dujų iš Turkmėnistanas ir Kazachstano, kurių kaina siekė nuo 50 iki 65 JAV dolerių už tūkstantį m³. Susitarime taip pat buvo numatyta, kad tranzito tarifas bus padidintas iki 1,6 JAV dolerio už tūkstantį m³ šimtui kilometrų. Kai kurie analitikai teigia, kad „RosUkrEnergo“ nepajėgtų finansiškai sėkmingai veikti, jeigu būtų taikiusi sutartyje numatytas pirkimo ir pardavimo apimtis ir kainas¹¹⁵. Ukrainos ir Rusijos susitarimui trūko skaidrumo, jis kartu brandino aplinką energetiniams konfliktams ateityje.

„RosUkrEnergo“ valdymo schemos neskaidrumas neigiamai veikė Ukrainos

¹¹² *Ibidem*, p. 205.

¹¹³ *Ibidem*, p. 203.

¹¹⁴ BBC, *Ukraine takes extra Russian gas*, 2006 sausio 24 d. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4642684.stm>, 25 06 2011.

¹¹⁵ Самсонов С., Бороздина С., *Сухой остаток газового спора*, 2000 m. sausio 4 d., http://www.gazeta.ru/2006/01/04/oa_183744.shtml, 25 06 2011.

energetinį saugumą. 50 proc. akcijų valdė „Gazpromas“ per tarpininką „Rosgas Holding A.G.“, o kitus 50 proc. valdė „Centragas Holding AG“¹¹⁶. Pastarasis buvo valdomas dviejų Ukrainos verslininkų Dimitrijaus Firtasho ir Ivano Fursino, siejamų su nusikalstamu pasauliu¹¹⁷. Šias sąsajas akcentavo buvusi Ukrainos ministrė pirmininkė Tymošenko¹¹⁸. Kompanijos „Centragas Holding AG“ veiklą taip pat tyrė JAV teisingumo departamentas¹¹⁹. Arielio Coheno teigimu, „RosUkrEnerg“ „yra neaiškus subjektas, tarpininkas, turintis neteisėtų ryšių, naudingas verslininkams ir valdžios pareigūnams, siekiantiems išlaikyti anonimiškumą“¹²⁰. Energetiniai santykiai tarp valstybių negali būti skaidrūs, kai į juos įtraukiamos kompanijos, turinčios kvestionuotiną reputaciją. Kita vertus, „Gazpromas“ ir tam tikri valdžios pareigūnai bei verslininkai yra suinteresuoti įtraukti tokio tipo kompanijas, nes jų dėka „Gazpromas“ gali plėsti įtaką per korupcinius ryšius, o valdžios pareigūnai ir verslininkai pelnosi iš šių ryšių.

3.3. 2009 m. Ukrainos – Rusijos konfliktas dėl gamtinių dujų ir sugrįžimas prie daugiavektorinės užsienio politikos

2007–2009 metų laikotarpiu fiksuojami nuolatiniai konfliktai tarp „Gazprom“ ir Ukrainos, dažniausiai susiję su trumpalaikiais susitarimais dėl dujų kainos ir Ukrainos negebėjimu sumokėti už dujas laiku. Prastai koordinuotas darbas tarp Ukrainos vyriausybės institucijų ir energetikos kompanijų lėmė silpnesnes Ukrainos derybines pozicijas, ypač tais atvejais, kai Ukraina derėdavosi dėl jau suvartotų dujų kainos. 2007 m. lapkritį gamtinių dujų kaina pasiekė 180 JAV dolerių už tūkstantį m³¹²¹. 2008 m. vasarį Rusijos ir Ukrainos prezidentai nusprendė tarpininką „RosUkrEnerg“ pakeisti bendra „Gazprom“ ir „Naftogaz“ valdoma kompanija, Ukraina taip pat įsipareigojo už dujas mokėti iš anksto¹²².

¹¹⁶ Прибыловский В., *Сомнительный посредник*, 2006 m. sausio 6 d., <http://www.democracy.ru/article.php?id=1057>, 30 06 2011.

¹¹⁷ Unian.net, *Nemtsov: Russian part in RosUkrEnerg looks as improper as Ukrainian one*, 2008 m. kovo 18 d., <http://www.unian.net/eng/news/news-241453.html>, 30 06 2011.

¹¹⁸ BBC, *The High Price of Gas: Transcript*, 2006 m. lapkričio 6 d., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/panorama/6121508.stm>, 30 06 2011.

¹¹⁹ Izvestia.ru, *Кто владеет украинским газом*, 2006 m. balandžio 26 d., <http://www.izvestia.ru/news/313258>, 30 06 2011.

¹²⁰ Cohen A., Graham O., *European Security and Russia's Natural Gas Supply Disruption*, 2009 m. sausio 8 d., <http://www.heritage.org/research/reports/2009/01/european-security-and-russias-natural-gas-supply-disruption>, 30 06 2011.

¹²¹ Unian.net, *Ukraine, Russia, settle gas debt dispute (Update)*, 2008 m. vasario 12 d., <http://www.unian.net/eng/news/news-235920.html>, 30 06 2011.

¹²² Unian.net, *Yushchenko called Tymoshenko's policy a policy of risky ventures and intrigues*, 2008 m. kovo 7 d., <http://www.unian.net/eng/news/news-240060.html>, 30 06 2011.

„Gazpromas“ toliau grasino sumažinti gamtinių dujų tiekimą 25 proc., motyvuodamas, kad sumažėjo iš Centrinės Azijos tiekiamų dujų apimtys, todėl ir jis turįs kompensuoti tai brangesnėmis rusiškomis dujomis¹²³. Dėl šios priežasties Ukrainos skola už dujas staigiai išaugo, o dujų tiekimas buvo sumažintas¹²⁴. „Gazpromui“ ir „Naftogaz“ pavyko pasiekti susitarimą, tačiau ministrų kabinetas atsisakė vykdyti ankstesnį Rusijos ir Ukrainos prezidentų susitarimą – sukurti bendrą „Gazpromo“ ir „Naftogaz“ valdomą kompaniją ir už dujas mokėti iš anksto¹²⁵. 2008 m. spalį Rusijos ir Ukrainos premjerai Putinas ir Tymošenko pasirašė susitarimą trejiems metams, kuris numatė, kad Ukraina mokės didesnę kainą už gamtines dujas, tačiau dujų tranzito tarifai Ukrainai taip pat bus padidinti. Vėlesni „Gazpromo“ ir „Naftogaz“ susitarimai skyrėsi nuo premjerų pasirašytų susitarimų¹²⁶. Tai rodo, kad trūksta koordinacijos tarp politinių institucijų ir energetikos kompanijų. Skirtingos pozicijos vyravo ne tik tarp Ukrainos ir Rusijos vyriausybių ir šių dviejų valstybių energetikos kompanijų. Didžiausia problema buvo tai, kad Ukrainoje skyrėsi atskirų vykdomosios valdžios šakų pozicijos, taip pat vykdomosios valdžios pozicijos ir energetikos kompanijų pozicijos. Vieningos pozicijos nebuvimas didino energetikos pažeidžiamumą.

2008 m. pabaigoje „Gazpromas“ reikalavo sumokėti už suvartotas dujas, taip pat padengti dėl kainų skirtumo tarp rusiškų ir Vidurinės Azijos dujų kainų susidariusias skolas, tačiau dėl skaidrumo trūkumo „Gazpromas“ ir „Naftogaz“ skolų vertinimas skyrėsi^{127,128}. Ukraina buvo skolinga tik už 2 mėnesius ir teigė, kad 2008 metais skolos nebus padengtos. „Gazpromo“ atsisakymas nukelti skolų apmokėjimą į 2009 metus rodo nelankstumą ir galimus politinius motyvus didinti spaudimą Ukrainai. Kartu turi būti atsižvelgta, kad globali ekonominė krizė itin smarkiai paveikė Ukrainos finansinius pajėgumus, tačiau „Gazpromas“ nesutiko su alternatyvomis. Pasaulinė ekonominė krizė sustiprino Rusijos galimybes išnaudoti ekonomines ir finansines priemones didinant įtaką Ukrainai.

Gamtinių dujų tiekimą Ukrainai Gazpromas nutraukė 2009 m. sausio

¹²³ France24.com, *Gazprom cuts gas to Ukraine by 25%*, 2008 m. kovo 3 d., <http://www.france24.com/en/20080303-gazprom-cuts-gas-ukraine-25-russia-ukraine&navi=MONDE>, 30 06 2011.

¹²⁴ BBC, *Gazprom cuts Ukraine gas supply*, 2008 m. kovo 3 d., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7274380.stm>, 30 06 2011.

¹²⁵ Unian.net, *Tymoshenko refused to execute gas agreements of Presidents*, 2008 m. kovo 6 d., <http://unian.net/eng/news/news-239931.html>, 30 06 2011.

¹²⁶ Pirani S., Stern J., Yafimava K., *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*, Oxford Institute for Energy Studies, 2009, p.13- 14., http://lepii.centredoc.fr/opac/doc_num.php?explnum_id=125, 30 06 2011.

¹²⁷ Unian.net, *Ukraine has no gas debt to Russia – Tymoshenko*, 2008 m. lapkričio 21 d., <http://www.unian.net/eng/news/news-285883.html>, 03 06 2011.

¹²⁸ Rianovosti, *Gazprom to receive Ukraine's \$1.5 bln gas debt payment Jan. 11*, 2009 m. sausio 2 d., <http://en.rian.ru/russia/20090102/119335474.html>, 30 06 2011.

pirmąją, tačiau dujų tiekimas į Europos šalis nesutriko. Gamtinių dujų vartotojai Ukrainoje buvo aprūpinami iš gamtinių dujų rezervo¹²⁹. Prezidentas Juščenka kreipėsi į ES komisiją dėl sustabdyto dujų tiekimo¹³⁰. ES nesiėmė jokių efektyvių veiksmų iki sausio ketvirtosios, kai ES valstybėse buvo užfiksuotas dujų slėgio sumažėjimas, tranzitiniuose dujotiekiuose einančiuose iš Ukrainos¹³¹. ES labiau įsitraukė į energetinio konflikto sprendimą tik tada, kai jis paveikė ES valstybes nares. Tai rodo, kad ES nėra svarbu, kokios valstybės turi didžiausią geopolitinę įtaką Rytų Europoje tol, kol regionas yra stabilus ir neveikia ES valstybių narių interesų.

Sausio penktąją „Gazpromas“, pritarus premjerui Putinui, sumažino gamtinių dujų tiekimą Europai tokia apimtimi, kokia Ukraina tranzitines gamtines dujas naudojo techninėms transportavimo ir slėgio palaikymo reikmėms¹³². Sausio šeštąją „Gazpromas“ pareiškė, kad Ukraina blokuoja tris iš keturių tranzitinių dujotiekių¹³³. Abi pusės siekė išnaudoti energetinį konfliktą savo naudai ir ieškojo ES paramos. Pusės kaltino viena kitą dėl gamtinių dujų tiekimo ES valstybėms narėms nutraukimo. Sausio septintąją buvo paskelbta, kad „Gazpromas“ visiškai nutraukia gamtinių dujų tiekimą, nes Ukraina sustabdė dujų tranzitą. „Naftogaz“ savo ruožtu pareiškė, kad sustabdė tranzito sistemą, kadangi „Gazpromas“ nutraukė dujų tiekimą¹³⁴. Siekiant atkurti gamtinių dujų tiekimą ES valstybėms narėms ES tapo tarpininke tarp Rusijos ir Ukrainos – pasiūlė įkurti dujų tiekimo stebėjimo misiją Rusijos – Ukrainos pasienyje. Premjerė Tymošenko pademonstravo atsakomybės ir kompetencijos stoką, kai prie suderėto ir parengto protokolo dėl ES stebėjimo misijos pridėjo nesuderintą deklaraciją, kurioje Rusijai vienašališkai primetama atsakomybė už energetinę krizę. Rusija tokį protokolą nedelsdama atmetė¹³⁵. Tymošenko veiksmai tik pratęsė krizę ir parodė Ukrainos politikų negebėjimą siekti konflikto sprendimo.

Sausio 12 dieną pasirašytas monitoringo misijos protokolas, tačiau misija negalėjo pradėti darbo. Ukraina pakeitė vieno iš tranzitinių vamzdynų kryptį, kad galėtų aprūpinti rytinių Ukrainos regionų vartotojus, todėl tranzitinis dujotiekis

¹²⁹ Paxton R., Zawadzki S., *Ukraine draws on gas reserves in prolonged row*, 2009 m. sausio 13 d., <http://www.reuters.com/article/idUSTRE50C4W120090113?sp=true>, 30 06 2011.

¹³⁰ Interfax.com.ua, *Ukraine asks EU to take part in settlement of Ukrainian-Russian gas dispute*, 2009 m. sausio 1 d., <http://www.interfax.com.ua/eng/main/4213/>, 30 06 2011.

¹³¹ Eu2009.cz, *EU calls for urgent resumption of gas supply from Russia through Ukraine to Member States*, 2009 sausio 4 d., <http://www.eu2009.cz/en/news-and-documents/news/yx-4651/>, 30 06 2011.

¹³² BBC, *Russia to cut Ukraine gas supply*, 2009 sausio 5 d., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7812368.stm>, 30 06 2011.

¹³³ Pirani S., Stern J., Yafimava K., (išnaša 130), p. 21-22.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 22.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 22-23.

netiko dujų tranzitui į Europą. Dujų tiekimo atnaujinimas dujotiekiu reikštų, kad būtų tekę nutraukti dujų tiekimą Ukrainos rytiniams regionams¹³⁶. „Gazpromas“ teigė, kad atkurs dujų tiekimą tik tuo dujotiekiu, kurio kryptis buvo pakeista ir kuris neleidžia transportuoti dujų į Europą¹³⁷. Šis incidentas parodė, kad Rusija neskuba išspręsti konflikto ir nėra lankstus partneris. Rusija taip pat siekė išnaudoti šią poziciją ES spaudimui Ukrainai didinti.

Sausio 18 dieną Ukrainos ir Rusijos premjerai pasirašė dešimties metų susitarimą dėl gamtinių dujų tiekimo. 2009 m. Ukraina turėjo mokėti 80 proc. gamtinių dujų kainos, taikomos Europos vartotojams, o nuo 2010 metų Ukraina – tokią pačią gamtinių dujų kainą, kaip ir kiti Europos vartotojai. Taip pat buvo sutarta, kad „Gazpromas“ dujas tiesiogiai pardavinės „Naftogaz“, be jokių tarpininkų, o tranzito tarifas taip pat padidinamas.

Susitarimas su Rusija Ukrainai buvo nepalankus, jis negatyviai veikė Ukrainos finansinius pajėgumus ir didino valstybės skolą. Išaugusios gamtinių dujų kainos pailgino ekonominės krizės laikotarpį, nes sumažėjo Ukrainos prekių ir produktų konkurencingumas, vidaus vartojimas¹³⁸. Juščenka teigė, kad tai diskriminacinis susitarimas, kurį ateityje reikėtų peržiūrėti¹³⁹. Susitarimas paveikė politiką. Išaugusios dujų kainos, pasaulinė ekonominė krizė ir vidaus politinis nestabilumas mažino palaikymą provokarietiškomis jėgoms. Šie veiksniai lėmė Juščenkos pralaimėjimą 2010 m. prezidento rinkimuose.

Janukovičių išrinkus Ukrainos prezidentu Ukrainos pozicijos Rusijos atžvilgiu smarkiai pasikeitė, sugrįžta prie užsienio politikos, taikytos Kučmos prezidentavimo laikotarpiu. Rusija vėl pradėta vertinti kaip strateginę partnerę. Didesnė Rusijos įtakos raiška yra susijusi ir su energijos ištekliais. Buvęs prezidentas Juščenka prieštaravo Rusijos karinio jūrų laivyno bazės dislokavimo Sevastopolyje sutarties pratęsimui pasibaigus jos galiojimui 2017 m. Janukovičius laikėsi pozicijos, kad karinės bazės dislokavimo sutartį būtų galima pratęsti mainais į žemesnes gamtinių dujų kainas. 2010 m. balandžio 21 d. Ukrainos ir Rusijos prezidentai pasirašė sutartį, pagal kurią gamtinių dujų kaina Ukrainai sumažinta 30 proc., o Ukraina leido naudotis Sevastopolio karinio jūrų laivyno baze Rusijai iki 2047 metų¹⁴⁰. Ukrainos sprendimas leisti pratęsti Rusijos karinio jūrų laivyno dislokaciją Sevastopolyje mainais į pigesnes dujas turės ilgalaikių pasekmių Ukrai-

136 Interfax.com.ua, *Naftogaz acknowledges it couldn't take Russian gas*, 2009 sausio 13 d., <http://www.interfax.com.ua/eng/main/49871>, 30 06 2011.

137 Pirani S., Stern J., Yafimava K., (išnaša 130), p. 22-23.

138 *Ibidem*, p. 28-29.

139 Pirani S., Stern J., Yafimava K., (išnaša 130), p. 30.

140 Watson I., Tkachenko M., *Russia, Ukraine agree on naval-base-for-gas deal*, 2010 m. balandžio 21 d., <http://www.cnn.com/2010/WORLD/europe/04/21/russia.ukraine/index.html?hpt=T2>, 30 06 2011.

nos geopolitinėms pozicijoms ir veiks jos geopolitinę orientaciją. Šiuo susitarimu Rusija padidino savo įtaką Ukrainai ekonominėje, politinėje ir karinėje sferose; tai natūraliai lems didesnę Ukrainos gravitaciją ir orientaciją į Rusiją, nors ir būtų taikoma daugiavektorinė užsienio politika.

Janukovičius tvirtino, kad šis susitarimas buvo vienintelis būdas apriboti valstybės deficitą, kaip to reikalavo Tarptautinis valiutos fondas, neapkarplant viešųjų išlaidų¹⁴¹. Tai rodo Janukovičiaus pasirengimą vėčiau priimti Ukrainos, kaip Rusijos palydovės, vaidmenį, nei vykdyti nepopuliarias ekonomines ir politines reformas¹⁴². Viešųjų išlaidų mažinimas didintų valdymo efektyvumą ir leistų mažinti valstybės skolą. Šie veiksmai sumažintų piliečių paramą, ypač tarp mažas pajamas gaunančių grupių, valdančiosioms partijoms ir prezidentui. Aukštesnės gamtinių dujų kainos verstų pertvarkyti Ukrainos ūkio struktūrą, vystyti mažesnių energijos sąnaudų reikalaujančias ūkio sritis, didinti energetinį efektyvumą. Ukraina iki šiol išlieka viena neefektyviausiai energiją naudojančių valstybių¹⁴³. Pokyčiai neigiamai veiktų Ukrainos ūkį, socialinę ir politinę aplinką trumpuoju laikotarpiu, o ilguoju laikotarpiu leistų vystyti ūkį su mažesnėmis energijos sąnaudomis, tada mažėtų energijos išteklių importas ir didėtų energetinė nepriklausomybė, o vietiniai ir atsinaujinantys ištekliai galutiniame energijos suvartojimo balanse taptų reikšmingesni.

Provakarietiškos Ukrainos orientacijos laikotarpiu buvo kuriami vamzdynų, leisiančių užtikrinti alternatyvų energijos išteklių tiekimą projektai. Tačiau pasikeitus vyriausybei ir prezidentams mažai tikėtina, kad „Baltojo srauto“ (angl. White Stream) dujotiekio (Azerbaidžanas – Gruzija – Juodoji jūra – Ukraina) projektas, pristatytas 2007 m. Vilniaus energetikos saugumo konferencijoje, leisiantis tiekti dujas apeinant Rusijos teritoriją, bus įgyvendintas. Janukovičius, remdamas prorusišką politiką, nepalaikys dujotiekio vystymo – dar 2008 m. jis nepritarė šio projekto idėjai¹⁴⁴.

3.4. Ukrainos naftos sektorius ir korupcijos problemos

Po Sovietų Sąjungos dezintegracijos Ukraina paveldėjo didžiulę ir pajėgią, tačiau pasenusią naftos infrastruktūrą. Ukrainoje yra šešios naftos perdirbimo įmonės, galinčios perdirbti 0,87 mln. barelių naftos per dieną, tačiau kai kurios

¹⁴¹ Reuters, *Janukovich snipes at opponent, defends fleet move*, 2010 m. gegužės 13 d., <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/66624/>, 30 06 2011.

¹⁴² Harding L., *Viktor Yanukovich promises Ukraine will embrace Russia*, 2010 m. kovo 5 d., <http://www.guardian.co.uk/world/2010/mar/05/ukraine-russia-relations-viktor-yanukovich>, 30 06 2011.

¹⁴³ Enerdata, (išnaša 16).

¹⁴⁴ For-UA, *Janukovich against the construction of white stream*, 2008 m. vasario 6 d., <http://for-ua.org/ukraine/2008/02/06/164714.html>, 30 06 2011.

iš jų buvo pastatytos dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, o naftos perdirbimo gylis nesiekė 50 proc., todėl joms reikėjo modernizacijos, reikalaujančios didžiulių investicijų, kurių Ukraina neturėjo. Ukrainai buvo sunku užsitikrinti pakankamą naftos tiekimą perdirbimo įmonėms.

Ukrainos kuro poreikiai siekia tik 30 proc. visų naftos produktų perdirbimo pajėgumų, tačiau naftos perdirbimo įmonės nebuvo pakankamai apkrautos. XX a. 10 dešimtmetyje Ukrainoje perdirbamas naftos kiekis dėl nepakankamo tiekimo iš Rusijos nepatenkino vidaus poreikių. Siekdama padidinti naftos tiekimą Ukrainos vyriausybė pardavė dalį perdirbimo įmonių akcijų naftą tiekiančių valstybių kompanijoms. 1999 m. kompanija „Lukoil“ įsigijo 51,9 proc. Odesos naftos perdirbimo įmonės akcijų, vėliau padidino akcijų dalį iki 99,57 proc.¹⁴⁵ 2000 m. liepą Rusijos kompanija „Тiumenskaja neftianaja kompanija“ (ТNK) per pavaldžią įmonę „ТNK – Ukraine“ įsigijo 67 proc. Lysyčansko naftos perdirbimo įmonės akcijų, o tų pačių metų spalį padidino valdomų akcijų skaičių iki 94 proc.¹⁴⁶ Didžiausia Ukrainoje Kremenčuko naftos perdirbimo įmonė nuo 1994 m. buvo valdoma kompanijos „Ukratnafta“, kurios akcininkais buvo Ukrainos valstybinė „Naftogaz“ kompanija, Rusijos „Тatneft“ kompanija, jos pavaldžios įmonės ir Tatarstano vyriausybė. Ukrainos vyriausybė ir „Тatneft“ konfliktavo dėl akcijų kontrolės, kadangi 18 proc. „Ukratnafta“ akcijų buvo perleista ofšorinėms kompanijoms, kurios buvo asocijuojamos su „Тatneft“, o Ukrainos vyriausybė laikėsi pozicijos, kad akcijos turėtų priklausyti „Naftogaz“. 2010 m. Ukrainos „Naftogaz“ perėmė didžiąją „Ukratnafta“ akcijų dalį, ir dalį jų pardavė Ukrainos verslo grupei „Privat“, kurios veiklos sritys yra finansų, metalurgijos, energetikos, maisto pramonės ir visuomenės informavimo sektoriai. Grupė valdoma kelių Dniepropetrovsko verslininkų, kurie yra siejami su Tymošenko. Kremenčuko naftos perdirbimo įmonės akcininkai yra „Privat“ – 46,9 proc., „Ukratnafta“ su „Naftogaz“ – 43 proc. ir „Тatneft“ – 10,1 proc.¹⁴⁷ Nuo 2011 m. Kremenčuko naftos perdirbimo įmonė yra didžiausia Azerbaidžano naftos vartotoja Ukrainoje¹⁴⁸. Drohobyčo ir Nadvirnos naftos perdirbimo įmonės taip pat yra valdomos Ukrainos koncerno „Privat“, Ukrainos valstybinio turto fondo bei smukesnių akcininkų. Per Odesos terminalą importuojama Azerbaidžano nafta iš dalies kompensuoja trūkstamą rusišką naftą. Chersono naftos perdirbimo įmonė (seniausia Ukrainoje)

¹⁴⁵ Oil News, *Акционеры Одесского НПЗ 27 августа сменяют состав набсовета*, 2010 m. liepos 27 d., <http://www.oilnews.com.ua/news/article5350.html>, 03 11 2011.

¹⁴⁶ Ukraine's Oil and Gas Sector <http://www.thedeanegroup.com/Refining.html> 2011 m. lapkričio 3 d.

¹⁴⁷ Lenta.ru, *Украина потеряла контроль над крупнейшим НПЗ страны*, 2010 m. kovo 2 d., <http://lenta.ru/news/2010/03/02/privat/>, 03 11 2011

¹⁴⁸ Socor V., *Odessa-Brody Pipeline Operating On Azerbaijani Oil*, *Eurasia Daily Monitor* Volume: 8 Issue: 59, 2011 m. kovo 5d., http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=37701&tx_ttnews%5BbackPid%5D=512, 03 11 2011.

1999 m. buvo privatizuota Rusijos kompanijos „Alliance Group“, o 2007 m. – perduota „Kontinum“ grupei, kurią valdo buvęs Ukrainos Aukščiausiosios Rados narys Igoris Eremeevas, už 32 mln. JAV dolerių. Nuo 2005 m. naftos perdirbimo įmonė yra uždaryta ir rekonstruojama¹⁴⁹. Rusijos kompanijų tiesiogiai valdomose naftos perdirbimo įmonėse perdirbama 390 tūkstančių barelių naftos per dieną. Rusijos kompanijų valdoma Ukrainos naftos perdirbimo sektoriaus dalis nuo 2001 m. mažėjo, o privačių Ukrainos kompanijų – didėjo, daugiausia dėl „Privat“ grupės įsigyjamų akcijų.

Naftotiekis Odesa – Brody, kuris buvo skirtas Kaspijos regiono naftos tranzitui į Brody ir Plocką (Lenkija), buvo užbaigtas 2002 m. Tačiau nuo 2003 m. naftotiekis veikė reversiniu režimu ir buvo skirtas rusiškos naftos eksportui į pasaulinę rinką per Odesos uostą. Nuo 2011 m. pradžios naftotiekis veikia suprojektuota kryptimi ir naudojamas Venesuelos naftos importui į Baltarusiją¹⁵⁰ ir Azerbaidžano naftos importui į Ukrainą ir Baltarusiją. Naftotiekio „Družba“ vystymo ir plėtros projektų negalima vertinti kaip energijos išteklių tiekimą diversifikuojančių projektų. Šio naftotiekio plėtra didina Ukrainos, kaip tranzito valstybės, svarbą ir Rusijos priklausomybę nuo Ukrainos. Didėjanti Rusijos priklausomybė nuo tranzito valstybių leidžia iš dalies subalansuoti energetinę priklausomybę ir didina tranzito valstybių saugumą, nes leidžia tranzitinius vamzdinius naudoti kaip politinio spaudimo įrankius sustabdant energijos išteklių tranzitą. Tokia politika gali būti naudojama tik kraštutiniais atvejais, nes didina politinį eksportuotojų ir importuotojų politinį spaudimą tranzito valstybei.

Korupcija turi didžiulį neigiamą poveikį Ukrainos energetiniam saugumui. Tai įrodė energetinių konfliktų 2006 ir 2009 m. kilimo priežastys, kurios yra susijusios su korupciniais santykiais. Korupcinius ryšius su „Lukoil“ turėjo buvusio Ukrainos prezidento Kučmos žentas Viktoras Pinčiukas ir bendrovės „Naftogaz“ vadovas Jurijus Boyko. Buvęs premjeras Pavlo Lazarenko buvo teisiškai persekiojamas JAV dėl kyšių ėmimo remiant kompanijos „Itera“ veiklą Ukrainos rinkoje. Buvęs energetikos ministras Serhiy Yermilovas teigė, kad valstybės valdoma įmonė „Ukrtransnafta“ atstovavo „Transneft“ tarpininkų interesams¹⁵¹. Po valstybinės įmonės „Naftogaz Ukrainy“ įkūrimo dvejus metus (nuo 1998 m. iki 2000 m.) auditui nebuvo pateikiama jokia finansinė informacija. Kompanija taip pat valdė privatų fondą, Kučmos skirtą politiniams tikslams¹⁵². 2001 m. Tymošenko buvo apkaltinta neteisėtomis finansinėmis operacijomis vykdant dujų importą ir prekybą XX a. dešimtajame dešimtmetyje. Tymošenko vyriausybė taip pat buvo

¹⁴⁹ UBR, *Херсонский НПЗ начнет восстанавливать в октябре?*, 2011 m. spalio 4 d., <http://ubr.ua/market/industrial/hersonskii-np-z-nachnut-vosstanavlivat-v-oktiabre-106008>, 03 11 2011.

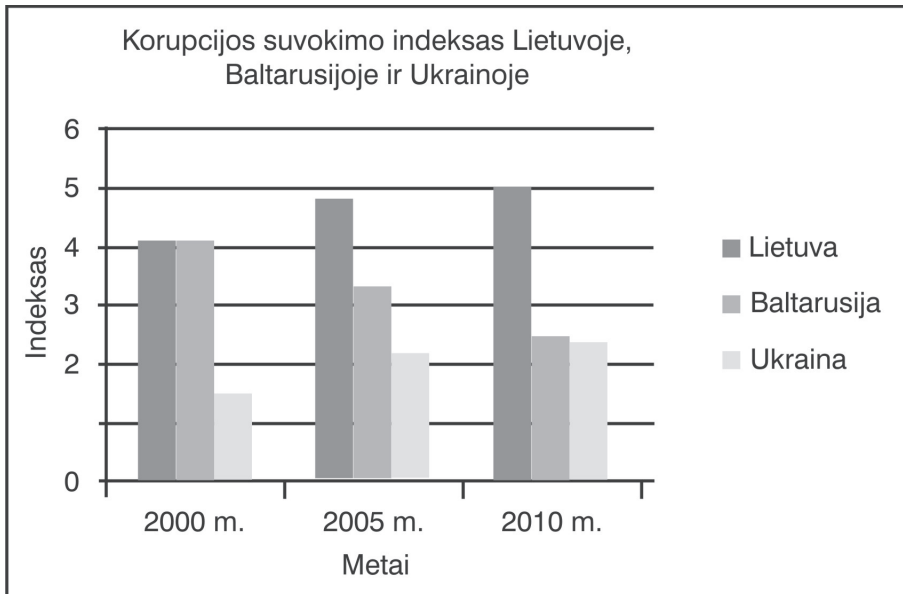
¹⁵⁰ *Telegraf.by*, (išnaša 92).

¹⁵¹ Smith, (išnaša 45), p.3.

¹⁵² Pirani, (išnaša 96), p. 23.

apkaltinta netinkamai panaudojusi 378 milijonus JAV dolerių, gautų pardavus Ukrainos anglies dioksido kvotas Japonijai¹⁵³. „Privat“ grupės sąsajos su politikais ir buvusių politikų energetikos sektoriaus įmonių įsigijimas taip pat yra galimai korupcinių ryšių rezultatas. Didesnis skaidrumas energetiniuose sandoriuose leistų išvengti energetinių konfliktų arba juos greičiau sureguliuoti. Ukrainos korupcijos suvokimo indeksas, remiantis „Transparency International“ duomenimis, siekia tik 2,4, todėl Ukraina laikoma valstybe, kurioje korupcija išsikerojusi.

1 lentelė. Korupcijos suvokimo indeksas Lietuvoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje¹⁵⁴

Korupciniai santykiai Ukrainai neleidžia mažinti energetinės priklausomybės nuo Rusijos ir diversifikuoti energijos išteklių tiekimo. „Transparency International“ korupcijos suvokimo tyrimai rodo, kad korupcijos keliamą grėsmę valstybės energetiniam saugumui Ukrainoje yra dvigubai didesnė nei Lietuvoje, o Baltarusijoje situacija nuolat blogėja, tačiau dėl politinio režimo specifikos sunku vertinti Baltarusijos duomenų patikimumą. Orientacijos į Vakarų periodu Ukrainoje ir Juščenkai užimant svarbius valstybinius postus buvo siekiama didesnės energetinės nepriklausomybės nuo Rusijos vyriausybės lygmeniu. Energetinį saugumą tuo pat metu mažino politikų ir privačių verslo grupių sąsajos ir neskaidrūs ryšiai.

¹⁵³ Radio Free Europe, *Ukraine Prosecutors Reopen Tymoshenko Criminal Probe*, 2010 m. gegužės 12 d., http://www.rferl.org/content/Ukraine_Prosecutors_Reopen_Tymoshenko_Criminal_Probe/2039791.html, 30 06 2011.

¹⁵⁴ Sudaryta pagal „Transparency International“ pateikiamus duomenis.

Išvados: išoriniai ir vidiniai energetinio nesaugumo šaltiniai Baltijos – Juodosios jūros regiono valstybėse

Apibendrintai galima teigti, kad energetinio nesaugumo grėsmės šaltiniai Lietuvoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje gali būti skirstomi į dvi grupes. Pirmoji grupė – išorės veiksnių keliama grėsmė energetiniam saugumui, kylanti iš pagrindinio energijos išteklių tiekėjo – Rusijos – energetinės ir užsienio politikų. Iš išorės kylantys nesaugumo veiksniai yra kur kas labiau akcentuojami politinėje ir analitinėje sferose nei grėsmės energetiniam saugumui, susijusiais su vidiniais energijos išteklių importą lemiančiais veiksniais. Individuali šių dviejų veiksnių sferų analizė yra negalima, kadangi šios dvi sferos sąveikauja tarpusavyje. Energetinis saugumas ar pažeidžiamumas yra išorės ir vidaus veiksnių sąveikos rezultatas.

Energetinio nesaugumo aplinka Lietuvai, Baltarusijai ir Ukrainai buvo kuriama Rusijos energetinių išteklių kainų ir tiekimo manipuliacijomis. Rusija energijos išteklius parduoda skirtingomis kainomis atskiroms regiono valstybėms. Energijos išteklių kaina priklauso nuo valstybės pozicijų Rusijos atžvilgiu. Pasak Igorio Torbakovo, Kremliaus strategų vertinimu buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose atsirado dviejų tipų valstybių grupės: provakarietiškos ir prorusiškos valstybės. Autoriaus teigimu, Vakarai sieks išlaikyti „demokratijos plėtros“ politiką, o tai neišvengiamai ves prie to, kad vis daugiau valstybių bus „išplėstos iš Rusijos įtakos sferos“. Kad išvengtų Maskvos įtakos erozijos Kremlius turi paversti Rusijos ekonominę įtaką posovietinėje erdvėje politine įtaka¹⁵⁵. Rusijos energetinė diplomacija leido išplėsti politinę įtaką panaudojant energetinius svertus. Energijos išteklių kainos, kol Baltarusija dalyvavo Sąjunginės valstybės kūrimo procese, pagal Rusijos nustatytas sąlygas buvo žemesnės. Rusija tiekė gamtines dujas Ukrainai žemesne kaina, kol Ukraina išlaikė daugiakryptę užsienio politiką, o Ukrainos vyriausybės pasižymėjo prorusiškumu. Dėl į Vakarų orientuotos Lietuvos užsienio politikos gamtinių dujų kaina Lietuvai yra didesnė nei kitoms Europos valstybėms.

Rusija netaiko rinkos principų energijos išteklių prekyboje, siekdama išlaikyti lankstumą ir taip sukurti galimybes politinėms manipuliacijoms. Ilgalaikės gamtinių dujų tiekimo sutartys Rusijai suteikia galimybes manipuliuoti gamtinių dujų kainomis ir taip veikti vartotojų vidaus ir užsienio politiką plečiant savo įtaką. Valstybėms siekiant išsiderėti kuo mažesnę gamtinių dujų kainą, palyginti su kaimynėmis, sukuriama palanki aplinka, leidžianti manipuliuoti valstybių santykiais ir pasiekti ekonominių bei politinių tikslų. Rinkos principų taikymas energijos

¹⁵⁵ Torbakov I., *Kremlin Energy Policy in Ukraine: Unwieldy Combination of Strategic Objectives and Private Interests*, 2006 sausio 6 d., http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31250, 30 06 2011.

išteklių prekyboje, kaip SPOT pobūdžio prekyba¹⁵⁶ (taikoma naftos ir suskystintų gamtinių dujų prekybai), leidžia energetinius santykius padaryti skaidresnius ir didinti vartotojų energetinį saugumą. Rinkos principai eliminuotų Rusijos Valstybės Dūmos užsienio reikalų komiteto pirmininko Konstantino Kosačiovo 2005 m. išreikštas pozicijas, kad „Maskva tęs energijos išteklių subsidijavimą savo „sajungininkams“, o išskirtinai rinkos mechanizmus dvišaliuose santykiuose taikys tiems kaimynams, kurie nėra pakankamai lojalūs ir demonstruoja „įtartina“ geopolitinę orientaciją¹⁵⁷. Rinkos mechanizmų taikymas neatitinka Rusijos, kaip ir šiandieninės Baltarusijos bei Ukrainos, interesų kadangi tai pažeistų valdžios grupių, kurioms naudinga neskaidri išteklių prekyba, interesus. Platesnis bendradarbiavimas tarp regiono valstybių siekiant plėsti rinkos principus energetinių išteklių prekyboje nėra įmanomas, nes valstybės konkuruoja dėl žemesnių energijos išteklių kainų ir palankesnių tiekimo sąlygų. Kaip bendros pozicijos trūkumo pavyzdį galima pateikti Baltarusiją, kuri leido padidinti dujų tranzitą per savo teritoriją Rusijos ir Ukrainos 2009 m. energetinės krizės metu, nes tai lėmė išaugusias pajamas iš tranzito.

„Gazpromo“ reikalavimai perleisti Baltarusijos ir Ukrainos tranzitinius dujotiekius prieštarauja rinkos principams. Natūrinių mainų energijos išteklių prekyboje atsisakymas ir perėjimas prie išskirtinai valiutinių atsiskaitymų didintų energijos išteklių prieinamumą ir nacionalinį saugumą. Valiutiniai atsiskaitymai sukuria skaidresnę aplinką ir apriboja Rusijos įtakos plėtrą perimant strateginę reikšmę turinčius energetikos infrastruktūros objektus. Tačiau Baltarusija ir Ukraina nėra linkusios atsisakyti natūrinių mainų. Valiutiniai atsiskaitymai leistų Rusijai akumuliuoti tik finansinius pajėgumus, tačiau apribotų politinės įtakos plėtrą.

Energijos išteklių tiekimo sumažinimas ir pertrūkiai buvo kraštutinės priemonės spausti Lietuvą, Baltarusiją ir Ukrainą vykdyti Rusijai palankią vidaus ir užsienio politiką. Dažniausiai tai buvo susiję su Rusijos siekais išplėsti energetikos kompanijų įtaką, o per jas – ir Rusijos įtaką. Rusija taiko energijos išteklių tiekimo nutraukimą kaip būdą nubausti valstybes už pernelyg provokarietišką orientaciją arba sukurti palankesnę aplinką prorusiškoms politinėms jėgoms. Ši Rusijos politika buvo naudota Lietuvoje 1992–1993 m. ir Ukrainoje 2005–2010 metais.

Rusijos tiesiami dujotiekiai Baltijos ir Juodosios jūros dugnu „Šiaurės srovė“ ir „Pietų srovė“ leis Rusijai tiekti 118 mlrd. m³ dujų kasmet, o tai beveik atitinka

¹⁵⁶ Mokama tokia kaina už valiutą ar išteklius, kokia yra rinkoje valiutos ar išteklių pristatymo metu (neatidėliotinas sandoris).

¹⁵⁷ Torbakov I., *Kremlin Uses Energy to Teach Ex-Soviet Neighbors a Lesson in Geopolitical Loyalty*, 2005 m. gruodžio 2 d., http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31169, 30 06 2011.

Rusijos gamtinių dujų tiekimo Europai 2007 metais pajėgumus¹⁵⁸. Baltijos valstybės, Baltarusija ir Ukraina šiuos dujotiekius suvokia kaip Rusijos siekį energetiškai izoliuoti regioną ir gamtinių dujų tiekimo manipuliacijomis padidinti jo pažeidumą, nes dujotiekiai leis tiekti gamtines dujas Europos valstybėms tuo pat metu sulaikant gamtinių dujų tiekimą Baltijos valstybėms, Baltarusijai ir Ukrainai¹⁵⁹. Spręsdama energetinės priklausomybės klausimus, Rusija siekia didinti asimetrinę priklausomybę.

„Šiaurės srauto“ ir „Pietų srauto“ dujotiekiai Rusijai yra naudingi ne tik geopolitiškai. Rusija yra priklausoma nuo tranzito valstybių politiškai ir finansiškai, o naujieji dujotiekiai leis mažinti jos priklausomybę nuo Baltarusijos ir Ukrainos, kurios 2004 ir 2009 metais bandė manipuliuoti dujų tiekimu Europai. Dujotiekiai svarbūs „Gazpromui“ ir finansiškai, kadangi kompanijai nereikės mokėti tranzito tarifų. Skaičiavimai rodo, kad nemokant tranzito tarifų Lenkijai ir Baltarusijai „Šiaurės srauto“ dujotiekio statyba atsipirks per 7,25 metų¹⁶⁰. Priklausomybės nuo tranzito valstybių mažinimas Rusijai leidžia plėsti reliatyvią galią Baltijos – Juodosios jūros regiono valstybių atžvilgiu.

„Šiaurės srauto“ projektui valstybės pradėjo oponuoti tik po to, kai buvo priimtas sprendimas dėl šio projekto įgyvendinimo¹⁶¹. „Šiaurės srauto“ dujotiekio atšakos nutiesimas iki Kaliningrado srities sumažintų Lietuvos ir Baltarusijos svarbą Rusijai ir išplėstų jos galimybes veikti šias valstybes manipuliuojant gamtinių dujų tiekimu¹⁶². „Šiaurės srauto“ dujotiekio išvystymas iki Jungtinės Karalystės, Nyderlandų Karalystės ir Prancūzijos leistų Rusijai plačiau bendradarbiauti su šiomis valstybėmis ekonominėje ir politinėje sferoje. Tai neatitinka Baltijos – Juodosios jūros regiono valstybių interesų, kadangi sustiprėtų Vakarų Europos ir Rusijos bendradarbiavimas, ir, tikėtina, kad Vakarų valstybės teiktų bendradarbiavimo prioritetą Rusijai, o ne Baltijos – Juodosios jūros regiono valstybėms. Dauguma ES narių remia „Šiaurės srauto“ ir „Pietų srauto“ dujotiekius, nes joms nėra svarbu,

¹⁵⁸ South Stream, *Facts and Figures*, <http://south-stream.info/index.php?id=14&L=1>, 30 06 2011; Nord Stream, *The Pipeline*, <http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline.html>, 30 06 2011; Noël P., *Beyond Dependence How to Deal With Russian Gas*, European Council on Foreign Relations, 2008, p.5., http://ecfr.eu/content/entry/commentary_the_eu_and_russias_gas/, 30 06 2011.

¹⁵⁹ Spiegel.de, *Denmark Approves Russian Baltic Pipeline*, 2009 spalio 20 d., <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,656229,00.html>, 30 06 2011.

¹⁶⁰ „Gazpromas“ moka 1,88 JAV dolerių šimtui kilometrų transportuojant 1000 m³ dujų tranzito tarifą Baltarusijai ir 2,1 JAV dolerio – Lenkijai.

¹⁶¹ „Šiaurės srauto“ dujotiekio projektas buvo inicijuotas 1997 m., o Lenkijos gynybos ministras Radislavas Sikorskis vamtodą prilygino 1939 m. Robertropo–Molotovo paktui 2006 m. Voanews, *Polish Defense Minister's Pipeline Remark Angers Germany*, 2006 gegužės 3 d., <http://www.voanews.com/english/news/a-13-Polish-Defense-Minister-Pipeline-Remark-Angers-Germany.html>, 30 06 2011.

¹⁶² hydrocarbons-technology.com, *Nord Stream Gas Pipeline (NSGP), Russia-Germany*, <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/negpl/>, 30 06 2011.

kokia valstybė geopolitiškai dominuoja Rytų Europos erdvėje, – tol, kol užtikrinami daugumos ES valstybių energetiniai ir ekonominiai poreikiai. Tai įrodo ES veiksmai 2009 metų Rusijos ir Ukrainos energetiniame konflikte.

Analizė rodo, kad Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos vidaus politikos veiksniai neleido gerokai padidinti energetinio saugumo, tačiau skirtumai tarp šių trijų valstybių yra akivaizdūs. Baltarusija ir Ukraina gali būti laikomos trumpalaikių interesų maksimizuotojomis, kadangi, siekdamos užsitikrinti pigesnių energijos išteklių tiekimą, jos pasirinko prorusiškos politikos kryptį ir perleido dalį savo suvereniteto Rusijai. Rusija gali būti vertinama kaip ilgalaikių interesų maksimizuotoja, kadangi, subsidijuodama energijos išteklius, ji prarado dalį pajamų mainais į politinės įtakos plėtrą. Baltarusija ir Ukraina, būdamos trumpalaikių interesų maksimizuotojos, savo veiksmais sukūrė palankią aplinką Rusijos įtakos plėtrai jose. Anot Larssono, ekonominė ir politinė dimensijos yra svarbiausios Rusijai ir jos negali funkcionuoti atskirai, siekiant Rusijos tikslų įgyvendinimo¹⁶³. Lietuva turėtų būti vertinama kaip ilgalaikių interesų maksimizuotoja. Ji siekė išsaugoti suverenitetą nuo Rusijos ir integruotis į Vakarų, todėl Rusijos buvo vertinama kaip turinti antirusišką orientaciją. Dėl šių Rusijos vertinimų energijos ištekliai Lietuvai yra brangesni nei kitoms Europos valstybėms. Lietuva prisiima finansinius nuostolius, siekdama išlaikyti užsienio politikos veiksmų laisvę. 1990–1993 m. laikotarpiu vykęs energijos išteklių kainų augimas vertė Lietuvą reformuoti ekonomiką ir didinti energetinį efektyvumą. Baltarusijos ūkis kiek padidino energetinį efektyvumą, tačiau lieka mažiau efektyvus nei Lietuvos. Ukrainos ūkis išliko energetiškai neefektyvus. Lietuva taiko rinkos principus naftos prekyboje, ji gali importuoti naftą iš pasaulinės rinkos per jūros terminalus, tačiau ir toliau importuoja iš Rusijos. Lietuva taip pat ketina taikyti rinkos principus gamtinių dujų prekyboje, diegdama trečiojo ES energetikos paketo principus. Rinkos principų taikymas bus efektyvus tik tuomet, kai Lietuva turės gamtinių dujų tiekimo alternatyvą. Baltarusija siekia diversifikuoti naftos tiekimą, o Ukrainos žingsnių diversifikacijos procese nėra pastebima.

Per 20 metų Lietuvai tik iš dalies pavyko diversifikuoti energijos išteklių tiekimą, o Baltarusija ir Ukraina pažengė dar mažiau. 2009 m. uždaryta Ignalinos atominė elektrinė sumažino Lietuvos energetinį saugumą ir padidino priklausomybę nuo Rusijos. Lietuva, įstojusi į ES, gali lengviau plėtoti alternatyvių energijos išteklių tiekimo projektus dėl finansinės ir politinės ES paramos. Vis dėlto projektai pradedami intensyviau įgyvendinti tik pastaruoju metu, bendradarbiaujant su Baltijos ir Šiaurės šalimis bei Lenkija. Baltarusija ir Ukraina turi mažiau galimybių vystyti energetinio saugumo projektus, o tą paskatintų glaudesnis šių valstybių bendradarbiavimas su ES.

¹⁶³ Larsson, (išnaša 9), p. 218.

Regiono valstybės nesugebėjo surasti konstruktyvių alternatyvų atsakydamos į projektus, pažeidžiančius energetinio ir nacionalinio saugumo interesus („Šiaurės srauto“ ir „Pietų srauto“ dujotiekiai). Valstybės nesugebėjo įtikinti ES ir Rusijos tiesti „Gintarinį“ dujotiekį (angl. Amber pipeline) per Baltijos valstybes ar antrąją dujotiekio „Jamalas – Europa“ liniją. Regiono valstybių tarpusavio bendradarbiavimas planuojant ir vystant alternatyvius energetikos projektus yra epizodinis. Žymiausias bendradarbiavimo rezultatas – naftotiekio Odesa – Brody – Plockas projektas, tačiau projektas įgyvendintas tik iš dalies, nes nėra pastatyta atšaka Brody – Plockas, o vamzdynas Odesa – Brody tik nuo 2011 pradėjo veikti suplanuota kryptimi, o ne eksportuoti rusišką naftą.

Išorės veiksniai, skaidrumo trūkumas energetiniuose santykiuose tarp tiekėjų ir vartotojų bei korupcija buvo vienos pagrindinių energetinio nesaugumo priežasčių regiono šalyse. Rusijos energetikos kompanijos išsivertino Lietuvos gamtinių dujų ir elektros energijos sektoriuose, ir tai leido daryti įtaką politiniams procesams Lietuvoje. Per korupcinius ryšius Rusijos energetikos kompanijos didino savo įtaką Ukrainoje. Dėl politinės sistemos Baltarusijoje specifikos yra sudėtinga įvertinti korupcijos poveikį Baltarusijos energetiniam saugumui. Neskaidrus gamtinių dujų kainos nustatymas ir nuolat kintantys eksportuojamos naftos muitai didina energetinį nesaugumą ir daro poveikį Baltarusijos ūkio raidai.

Kaunas, 2011 m. birželis – lapkritis